ڕێکخراوێک لە ناوەوە نەبوون تا مەلای جزیری دەروێش یا سۆفیی یەکێکیان بووبێ، چونکە دەنگ هەیە مەلا نەقشبەندی بووبێ.

مەلای جزیری سەر بەتەریقەتێکی سۆفیزم بووبێ یا نەبووبێ هیچ شتێک لە مەسەلەکە ناگۆڕێ، ئەوەی گرنگ بێ ئەدەبی سۆفیزمی موسڵمانی کاری تێ کردووە و ئەدگاری بەرهەمی شیعری جەلالەدینی ڕۆمی پێیەوە دیارە و لەبەر ڕۆشنایی خەیاڵ و ئەندێشەی سۆفیزم بەرهەمێکی بەرزی بەزمانی کوردی دروست کردووە.

بۆ نموونە لە غەزەلێکیدا دەڵی:

دل یەکە دێ عیشق یەک بت عاشقان یەک یار بەس
قیبلە دێ یەک بت قولووبان دلبەرەک دلدار بەس
من د بەندا زولفەکێ دل دا ب دەستێ پیری عیشق
لەو د عیشقێ دامە بەست ئیحرام و یەک زوننار بەس
تەرح و تەرزێ بوونە زوننار و چەلیپا یەک بەیەک
لەو م زوننار و چەلیپا یەک تنێ یەکجار بەس
هن ژ نک دێرێ ڤەتێن قەستا کنشتێ هن دکن
نەی ژ وانم نەی ژ وانم من دەرێ خەممار بەس
گەر چ تێن ڕەقس و سەمایێ هەر سەحەر سەد نەی شەکەر
من د بەزما سوڕ شرینان ئەو شرین ڕەفتار بەس
وەه چ والا گەوهەرن هاتن لیباسێ جسم و جان
من ژ وان حوور سرشتان ئەو پەری ڕوخسار بەس
حەوجە سیحرێ سامیری نینن کو زولفا ڕەش بکت
چەشم بەندا دلروبایان کاکولا عەییار بەس
بولبولان سەد گول د چاڤن چاڤ ل سەد گول دی دکن
من ژ باغێ گولعوزاران یەک گول و گولنار بەس
من د باغێ گولفرۆشان دی عەجەب ڕەسمەک غەریب
خار تەبعان گول ب دەست و گولپەرستان خار بەس
ئەو جەفا چوو دەر ژ حەد زولما تە بر حەتتا ب چین
ڕەحمەکێ جارەک نەکی هەی زاڵم ئەڤ ئازار بەس
غەرقێ دەریایێ گوناهین تشنەیێ لوتفا حەقین
ڕەحمەتێ ئاموزگار و شەفقەیێ غەففار بەس
ئەهلێ دونیایێ سەراسەر دژمنین من بن (مەلا)
پشتە مێرێ من عەلی بت حەیدەرێ کەررار بەس

ئەگەر لەناو ئەم غەزەلەدا لەوێنە و مانای داهێنان بگەڕێین لەژێر پەردەی زاراوەکانی سۆفیزمی ئیسلامی گەلێ لە مانا و وێنەکان دەدۆزینەوە بۆ یەکەمین جار لە ئەدەبی کوردیدا، مەبەس ئەوەیە بەرهەمێکی ئەدەبی کوردی بەرامبەر بەرهەمی ئەدەبی نەتەوەکانی عەرەب و فارس و تورکی عوسمانی بوەستێ لەم ڕووەوە.

هەرچەندە شاعیر لەم شیعرەدا مەبەسی لە خۆشەویستی دڵداری ئاسمانی یا حەقیقییە، بەڵام هەندێ جار ئەگەر بۆ ڕوونکردنەوەش بێ ئەو دڵدارییە لە پەیکەرێکدا دەبینێ، واتە گیان دەخاتە قاوغی مادەوە، ئەوەی مەبەسیەتی هەستی گیانییە، بەڵام دەیکاتە هەستی مەتریاڵی کە بەچاو دەبینرێ، مەبەسی شاعیر لەمەدا ئەوەیە دیاردە مادییەکە بۆ دیاردە گیانییەکە بەکاربێنێ.

شاعیر گەشتی ناوگێتیی دڵداری دەکا. دڵ کە لانەی دڵدارییە یەکێکە، دەبێ دڵداریش یەکێک بێ. دلبەر کە تاقە کەسێکی دانیشتووی ناو دڵە، تەنیا خۆیەتی، ئەویش بووە بە قیبلە.

شاعیر گیرۆدەی داوی بەند بووە، پرچی کۆت و پێوەندیەتی، حاجیان بۆ تەواف دوو پارچە پەڕۆ دەکەن بەئیحرام، بەڵام شاعیر لە قژی یار زوننارێک دروست دەکا. کەزی یار دەبێتە زوننارى کەمەری شاعیر. تەلێ داوی قژ وێنەی خاچ دروست دەکەن، زوننار و خاچ (چەلیپا) یەک شتن.

یار (کردگار) لە هەموو جێیێک هەیە. گاور دەچنە دێر و جوولەکە دەچنە کەنشتە، شاعیر دەڵێ من نە لەوانەم، نە لەمانەم، دەرگای مەیخانە قیبلەگای منە. بەلای مەلای جزیرییەوە بەڵام دڵی ئەو لای یەکێک لەو جوانانەیە. خووبان و جوانان زۆرن، ئەو گیانانەی لە قالبی لەشدا خۆیان دەنوێنن، لەناو ئەم هەموو حۆری و پەری و فرشتانەدا چاوم لەیەک یارە، لە دەرەوەی ئەو شتێکی دیکە نییە. ڕەشی زولفی ئەو یارە لە ئەنجامی سیحر و جادووی سامیری دروست نەبووە.

شاعیر بولبول بەدڵداری ڕاست دانانێ چونکە چاوی لە سەدان گوڵە، بەڵام خۆی لەناو گوڵعوزاراندا یەک گوڵی بەسە. هەر وەهای سەری سوڕماوە لەو دیمەنە غەریب و بیانییەی لەبەرچاوە. ئەو کەسانەی لە دڕک دەکەن دەسکەگوڵیان بەدەستەوەیە، کەچی ئەوانەی گوڵپەرستن بەشیان دڕکە.

مەلای جزیری ئاوڕ لە یار دەداتەوە و دەڵێ ئازاری دلبەر بێ سنوورە بۆی، هیچ نەبێ با جارێک دڵی پێی بسووتێ، چونکە لە زەریای گوناهدا خنکاوە، پێویستی بەلێبووردنی خودا هەیە، لەگەڵ ئەوەشدا خۆی بەکەسێکی بەهێز دەخاتە ڕوو و دەڵێ: ئەی (مەلا) هەموو گێتی بەربەرەکانی من بکەن، باکم نییە. ئیمامی عەلی کە حەیدەری کەرارە، ئەمەم بەسە.

ئەم وشە و ڕستە جوانانەی شاعیر لە داهێنانی ئەم شیعرەدا بوون بەمایەی بەرزکردنەوەی شیعری کلاسیکی کوردی، وەک سامانێکی نەتەوەیی جێی ڕاستەقینەی کورد لەناو نەتەوەکانی ڕۆژهەڵاتی

ناوەڕاستدا دیار دەکەن.

لە قەسیدەییێکیدا مەلای جزیری حیکایەتی دروستکردنی «گەردوون» و بەسەرهاتی «بوون» دەگێڕێتەوە، ئیلهامی لە گێڕانەوەی کتێبە پیرۆزەکانی ئایینی ئاسمانی تەورات و ئینجیل و قورئان وەرگرتووە و بەهەندێ لایەنی فەلسەفە میتافیزیکییەکەی سۆفیزم قانگی داوە و دەڵێ:

هێ د بەر (قالوا بلی)یێ بەلکو ئەڤ عالەم نەبوو
چەرخێ دەوران دەورێ گەردوون گونبەدێ مینا نەبوو
عەرش و کورسی هێژ د مەخفی بوون د کەنزا قودرەتێ
حوسنێ حەق بوو د ئیستوائێ لامیعا عیشقێ هەبوو
نەهتبوو حوکمێ سیفاتان ئەو ژ زاتێ (لم یزل)
عاشق و مەعشووق یەک بوون شەمع و هەم پەروانە بوو
حوسن و حوب زاتێ قەدیمن لێ جودا بوون ئەو ژ یەک
لێ نها ئیسمێ حودووسێ حیکمەت و تەفسیل وەبوو
یەک دزانێ سوڕشرینان بوو جەمال و حوسن و سوڕ
یەک د قەلبێ ئەهلێ دل نار و جەلال و جەزبە بوو

بەلای شاعیرەوە بنج و بناوانی هۆی دروستکردنی «گەردوون» پێوەندی بەسۆفیزمەوە هەیە، واتە مەبەس لە بوون قانوون و ڕێکخراو نییە بۆ پاراستنی «گەردوون»، بەڵکو دڵدارییە کە هەموو «شت»ێکە و لە یەک شتیشدا کۆدەبێتەوە و لە دەرەوەی ئەو شتی تر نییە.

حوسنێ حوب ئانی زوهوورێ عیشقە ئەسلێ عالەمێ
ئەسلێ ئەشیادا بزانی وان چ ئەسل و مادده بوو
عاشق و مەعشووقێ ئەلحەق هەر دوو مرئاتێ یەکن
بوو د عەینی جەمعێدا ئەسلی قەدیم ئایینە بوو
جەزبە و سەیرا سولووکێ بێ مەحەببەت نابتن
جەهدە یا بێ عیشق و حوب چەندی کو کر بێ فەیدە بوو
سالیکێن عیشقێ یەکا یەک حەوجە نینن ئەز ببێم
جامەیا پیرێ تەریقێ سەر ژنک شەهزادە بوو
ڕەنگ ڕەنگ ئەهلێ مەقاماتێ تەریقێ چوونە سەیر
هن جەلال و هن جەمال و سەرمەیان ئەڤ بادە بوو
ئێ بری عەینی بەقایێ بادەنووشێ عیشقێ بوو
ئێ بوویێ مەحوێ فەنایێ عاشیقێ بێ چارە بوو

هەرچییێکی کردگار دروستی کردبێ، نەمر نەبووە و دوایی هاتووە، هەموو دیاردەکان تواونەتەوە، ئەمە

پەروانە (پەپوولە) بێ کە بەبڵێسە سووتاوە یا عاشق و مەعشووق بێ بەتوانەوە لەناو یەکتریدا بوون بەیەک.

ئێک ژ وان پەروانە بوو سوهت و فەغانەک ژێ نەهات
ئێک ژ وان تەشبیهی گۆیینێ ب ئاه و نالە بوو
ئاوڕێن ئەسوەد عویوونان عاقلان سەودا دکن
گەزمەیا عاشق ڤ دل کەفتی ژ چەهڤێن شەهلە بوو
عاشق و مەعشووق دا واسیل ب یەک بن بێ حیجاب
مەحوو بوو (بالذات) عاشق لەو د عیشقێ پەردە بوو
لەو د عیشقێدا فەنابوو دا ببت باقی ب دۆست
عاشقێ فانی نەبوو واسیل حەتا باقی نەبوو
نوقتە وو عیلم و سەوادێ حەرف و نەقشێ عالەمی
سەر ددن مەعنایەکێ ئەسلێ سەوادێ نوقتە بوو
هەریەکە و دێ یەک بمینت ئەووەل و ئاخیر یەکە
(لاجرم) نابت دو بن ئێ دێ بمینت هەر هەبوو
هەر چ دەعوایێ د عیشقێدا (مەلێ) سابیت کری
عەینی دەعوایێ د (نفس الأمر) دیسا شەهدە بوو

شاعیر کۆمەڵێک زاراوەی تیۆریی سۆفیزمی بەکارهێناوە، نەژادی ئەم زاراوانە وشەی فەرهەنگین، سەر بەهەر زمانێک بن گرنگ نییە، چونکە بوون بەزاراوەی شیعری لە بەرهەمی شیعری سەر بەسۆفیزمی ئیسلامی.

***

لە گێتیی سۆفیزمدا مەڵبەندی بوون لە ئادەمزاددا (دڵ)ە، هەروەکو چۆن لە داناییدا مێشکە. لەبەر ئەوەیە لە داهێنانی هونەریدا دەڵێن دڵ کارەکە دەسووڕێنێ و ملکەچی هیچ جۆرە یاسا و دەستوورێک نییە. بۆ ئەم مەبەسە مەلای جزیری وشەی (دڵ)ی کردووە بەپاش قافیە، لە پێناوی ئەوەی بەئارەزووی خۆی دووبارە و سێ بارەی بکاتەوە، چونکە لەو شیعرەدا پێویستی بەوە هەیە وشەی (دڵ) زۆر بەکاربێنێ، دیارە ئەگەر بیکا بەپاش قافیە لە کێشەی ناشیرینی بەکارهێنانی زۆری وشەکە ڕزگاری دەبێ و هەناسەییێکی جوانیش دەداتە وشەی (دڵ).

لەم شیعرەدا شاعیر بەڵگە و ڕەمزەکانی سۆفیزمی ئیسلامی و پێش ئیسلام تێکەڵ بەیەکتری دەکا، زۆربەی بەڵگە کۆنەکانی پێش ئیسلامیشی لە قورئان وەرگرتووە. بەمە ئەم بڕە شیعرەی دەبێتە داهێنانی هونەری لە گێتی سۆفیزمدا، هەروەها وەسفی سۆفیزم وەکو لە مێژووی مەسەلەکە و بەسەرهاتی سۆفییە گەورەکان هاتووە دەخاتەڕوو.

له شیعرەکەیدا دەڵێ:

ئیرۆ ژ ڕەمزا دێم دوڕێ
میننەت کو من مەسرووره دل
دلبەر ب فنجانا سوڕێ
مەی دامە و و مەخمووره دل
ڕەمزەک نهێن ئاڤێتە دل
میهری ژ باتین مێهتە دل
شەهزادەیێ سوڕ ڕێهتە دل
شەهکاسەیا فەرفووره دل
هۆستایێ عیشقێ دل هەڤۆت
سەر تا قەدەم هنگی دەسۆت
ڕەمزا (أنا الحق) هەر دەگۆت
باوەڕ بکن مەنسووڕە دل
دل لێ بدت نوورا مەیێ
وەقتێ سەواش و هەی هەیێ
فەهم ئەر بکی وەحیا نەیێ
ژێ دت خەبەر مەئموور دل
نوورا ژ قودرەت لێ دو نوون
ژێرا دنالن ئەرغەنوون
وەر ئایەتا عیشقێ بخون
خوەش نوسخەیەک مەستووره دل
تەفسیرێ سیڕڕا ئایەتێ
عارف دڤێتن گوهـ دەتێ
ڕازا رمووزێن قودرەتێ
گەر دەین بکین مەعزووره دل
دل کەعبەیە مەولایەلێ
ناری کەلیم ئیسایەلێ
بانگێ (أنا الله) دایەلێ

هەم کەعبە وو هەم تووره دل
سەد جۆ و سەد جۆبارە تێ
سەد گوڵشەن و گوڵزارە تێ
چەندان ژ عیشقێ نارە تێ
سافی نەزەر دی نووره دل
سوحبەت کو کامیل بوو برێ
جارەک ب جایی عەنبەرێ
قەلبێ مە باڤێ مەجمەرێ
خوەش عەنبەر و کافووره دل
شۆخ و شەپالا لەب ژ قەند
ئەو نازکا وێ قەنج و ڕەند
وێ دل ژ دل دلدا و خوەند
ئیرۆ یەقین فەغفووره دل
ئەو دل ژ تە مەسروور بتن
من ژ (مەلێ) دەستوور بتن
دێ کت جەهان پور نوور بتن
لێ دائیمەن ڕەنجووره دل

وەک چۆن لەم شیعرەدا پاش قافیە وشەی «دڵ»ە، قافیەی بنچینەیی (ر)یە، وشەکان لەسەر کێشی «مەسروور، مەخموور...»ن. لە مانادا وشەکانی قافیەی بنچینەیی بۆ مەبەسی ڕوونکردنەوەی جێگەی پاش قافیە هاتوون - واتە وشەی «دڵ» - لەلایەنی ڕەوانبێژییەوە. بەم جۆرە «دڵ» وەکو قاووغێک یا لانەیێک یا گەنجینەیێکی شارراوە جێی هەموو شتێکی لێ دەبێتەوە، زۆر جار ئەو شتانە بەپێچەوانەی یەکتریش دەبن.

لەلای مەلای جزیری لەناو «دڵ»دا گەلێ دیاردە دەبینرێ وەکو: خۆشی و سەرخۆشی و زۆرداری و فەرمانڕەوایی و کوشتن و لێ خۆش بوون و گەلێ شتی تریش. ئەمە وەک ئاژاوە و بێ سەروبەرییێک دەکەوێتە بەرچاو، بەڵام لە ڕاستیدا بەڵگەی ئازادی و سەربەستییە، ڕەمزی گۆڕان و بزووتنەوەیە، چونکە بەرێگەی قانوونی هەمیشەیی نەگۆڕاوی دەست لێ نەدراو ڕاستی (حەقیقەت) نادۆزێتەوە.

مەنسووڕی هەلاج بەشوێن کردگار (مامۆستای عیشق) دەگەڕا لەبەر ئەوە لەناویان برد. بەڵام شاعیری ئێمەی کورد پەنا بۆ کێوی تووڕ (حۆریب) و کەعبە دەبا لە یەکەمیاندا خودا لەگەڵ حەزرەتی مووسا قسەی دەکرد و لە دووەمیاندا ماڵی خۆی بوو لە کۆنی کۆنەوە تا دەوری موسوڵمانەتی ئەمانەش کەعبەیان

هەر بەماڵی خوا بەخەڵکی ناساند.

***

لە پارچە شیعرێکیدا مەلای جزیری دەڵێ:

ژ مابەینا دو ئەبرۆیان دبینم قابە قەوسەینێ
(تعالی الله) بنێ ڕەمزێ چ ڕەنگ ئاڤێتە مابەینێ
بنێ نوونێن ل سەر (صادان) کو کاتیب گۆشە لێ بادان
سەراسەر قاف تا قافە رومووزا (حکمة العین)ێ
بە قا نینن ل بۆ تشتێ حەتا کەنگێ بکین پشتێ
د عیشقا وان پەری ڕوویان وەرن دونیایێ دادەینێ
ب بەرقا شیر و ئەڵماسان ب تیرێژێن د شەهکاسان
سەراسەر ئەهلێ دونیایێ د سۆژێ (طرفە العین)ێ
(مەلا) (باللە) دڤێ دەورێ ب ڤێ ڕەنگێ ب ڤێ تەورێ
نیشان دا وەک نیشانی کەس دەرانین دور ژ بەحرەینێ

شاعیر لەم پارچە شیعرەدا هەندێ زاراوەی سۆفیزم و قالبی شیعری ڕەمزی (سیمبۆلی) بەکار هێناوە بۆ دروستکردنی وێنەکانی. بەڵام ئەوەی گرنگ و سەرنج ڕاکێشەر بێ لەم ماوەیەدا ئەوەیە شاعیر پەنا دەباتە بەر وێنەی تیپی ئەلفوبێی نووسین لە ڕووی ئەندازیارییەوە وەکو ئەوەی هەندێ ئەندامی «یار» بەوێنەی ئەو تیپانە دەچوێنێ. بۆ بەڵگە تیپەکانی «ن» و «ص» و «ق»ی بەکارهێناوە، لێرەدا «نوون» و «صاد» بۆ چاو و برۆ کارێکی بەجێ و شیاوەیە، هەرچی تیپی «قاف»یشە ئەمەیان دیاری کردنی ئەو جێگە جوگرافیەیە کە پێ دەڵێن، لە ئەفسانەی ڕۆژهەڵاتدا بۆ کیشوەر و کۆنتینێت و شاخ بەکارهاتووە، دوور نییە مەبەس شاخەکانی قەفقاس بێ بەتایبەتی ئەلبورز.

ئەم کارەی شاعیری ئێمە واتە بەکارهێنانی تیپەکانی ئەلفوبێ لە ڕووی وێنەی ئەندازیارییەوە، جیاوازە لەگەڵ بۆچوونی تەریقەتی حورووفییەکانی سۆفیزمی ئیسلامی چونکە ئەمانە مامەڵە لەگەڵ تیپەکانی ئەلفوبێ دەکەن لە ڕووی نرخی ژمارە و وەکو ڕەمزێک بۆ هەندێ نهێنیی گێتیی سۆفیزم.

***

لە پارچە شیعرێکی کورتیدا مەلای جزیری هەندێ دیاردەی هەست پێکراوی سروشت بەکار دەهێنێ بۆ ئەوەی لەگەڵ چەند ئەندامێکی «یار» بەراوردیان بکا. هەروەها شەعائیرەکانی نوێژ و حەجی ئیسلامی لە قاڵبی خۆیان دەریان دێنێ و بەشێوەیێکی دیکە دەیانگەیەنەتە ئەنجام:

دەرێ مەیخانەیا عیشقێ سەحەر عارف زیارەت کر
ب ئابێ چەشم و خوونێ دل ووزوو بەست و تەهارەت کر

وەرین جاما هیلالی دا ژ عەکسێ ماهێ نەوبینی
کۆ خانێ میهر و جەرگێ چەرخ و خوانی رووزەه غارەت کر
ب میزان قەوسێ ماهێ نەو ب وەجهێ دلبەرێ من دی
ژ چەشم و گۆشەیێ ئەبروو ب دۆر جامی ئیشارەت کر
ب ئەبساران نەزەر من چوو ژ چەرخێ قەوسێ ئەبروویان
شوکور خوازین کو چەهڤان کار بەرعەینێ بەسارەت کر
ژ بەر دێمی نیقاب ئاڤێهت و دەستوورا تەوافێ دا
د سەعیێ بەیت و ئیحرامێ و من ئەسوەد زیارەت کر
د دیدارێ هەزاران جان نسارێ مەقدەمێ یارن
کەسێ جانان ب جان بینت ب عیشقێ وی تیجارەت کر
ب دینارێ دەنی زینهاردا یاری خوە تو نەفرۆشی
کەسێ یووسف فرۆتی وی د عالەمدا خەسارەت کر
تنێ ئەو سەجدە یا شوکرێ تە بت میحرابێ قەوسەینان
کو دەلق و شەمل و سوجادە ب ڤێ ئاڤێ قەسارەت کر
د بەحسێ لەعلێ لەب هەر خام نارت تەبعێ ئەلماسی
وەلێ تەئسیرێ فەیزێ میهرە تەدبیرێ حەرارەت کر
د ئیعجازا بەیانێ دا سوخەن گەر بێتە ئینسافێ
دزانت موختەسەر هەر کەس (مەلێ) سیحرێ عیبارەت کر

شاعیر هونەروەرانە گێتیی سۆفیزم و ئایینی تێکەڵ بەیەکتری دەکا. مەیخانە ڕەمزی یەکەمیانە، مزگەوت هی دووەمیانە. وەکو سۆفییێک بەیانی زوو ڕوو دەکاتە مەیخانە لە باتی ئاو بەخوێنی دڵ خۆی دەشوا و بەفرمێسک دەسنوێژ هەڵدەگرێ.

لە مەیخانەدا مەیگێڕ دەگەیەنێتە پلەی موتلەق و دەیکا بەڕەمزی کردگار. ئەو مەیگێڕە پێویستە بەڵگەی جوانی هەمیشەیی بێ. ئەو جوانییە لە برۆی کەوانی دلبەر و مانگی نوێدا دەبینێ.

شاعیر دەچێتە ناو گێتی تەماوی سۆفیزم، وەسفێکی «شیعر» بەجۆرێک دەکا دەبێتە داهێنانێکی جوانکاری کە دەڵێ: مەلا ئەو شیعرەی کە دەینووسێتەوە لە قسەی کەس ناکا، کەس نەیوتووە و کەسیش نایڵێ چونکە حەقیقەت نییە و کارێکی جادووگەرانەیە.

***

لە قەسیدەیێکی دیکەیدا مەلای جزیری هەوای داهێنانی جوانکاری گێتیی سۆفیزم تێکەڵ بەڕەمزەکانی دڵداری سەرزەمینی دەکا. خۆشەویستەکەی کچێکی شۆخ و شەنگە، بۆ خۆی قارەمانی

دڵداریی سۆفیزمە، بۆ خوێنەر نموونەی ئەو جوانییە مێینەییەیە کە هەموو کەسێک حەزی لێ دەکا:

فەلەکا ئەتلەسێ سەرگەشتە د جاما مەحەبابە
مەوج ددت قولزومێ عیشقێ مە ل سەر دەست غورابە
دل کە مەر بەستەیێ عیشقە و ب خوە زوننار پەرستین
مەی و مەعشووقە دوعایێ مەو سەججادە قیبابە
ژ حیجابێ وەرە دەر نازک و مەستانە بمەش تو
تە جەهان زیر و زەبەر کر ب خودێ ئەڤ چ حیجابە؟
دەستێ جبریل هلاڤێت ژ بەژنا تە نیقاب
ب یەقین قافە ل ڕۆژێ وەرە دەر سینە نیقابە
مە ب ئیشرافی سوئالەک ژ لەبێ غونچە گوشا کر
گۆ ب ئیلهامێ دزانی د سوئالا مە جەوابە

لەلای شاعیر دڵداری ئەوەندە فراوانە هەموو «بوون»ی گرتۆتەوە، ئەو دڵدارییە لە جوانی یار و سەرخۆشی مەیدا دەبینێ. جوانی و سەرخۆشی وەک جەوهەرێک لە یاردا خۆیان دەنوێنن، ئەو جەوهەرە لە زەریا و فەلەکی ئەتلەس فراوانترە. زەریا لەسەر ڕووی زەوی فەلەکی ئەتلەس ئەو ئاسمانە بێ دواییەی لە پاش ئاسمانەکان دێ و ئەستێرەی لێ نییە.

مەلای جزیری پەنجە بۆ فەلسەفەی پرتەوی (ئیشراق) دەرێژ دەکا، ئەو ڕێبازە سۆفیزمەی شێخ شەهابەدینی سوهرەوەردی (لەساڵی ١١٩١م کوژراوە) دایهێناوە بەو مانایەی زانستی ڕاست لەو ڕووناکییە هەڵدەقوڵێ کە لە ناخی دڵدا پەیدا دەبێ. لێرەدا شاعیر زاراوەی سۆفیزم بەکاردێنێ بۆ دەربڕینی ئەو هەستەی کە شیعر دروست دەکا.

لە بەشێکی دیکەی قەسیدەکەیدا دەڵێ:

کەسک و سۆران تو بنێ چەرخ ل دۆرا دو هیلالان
دو قران مانە بەرابەر شەفەقێ پەردە عیسابە
عەرعەران تا د شەپالن وەرەقان جەزبەیە ڤێڕا
نێرگزان سەر د گرانن ل بە نەخشان خەم و تابە
چیچەکێن قەوس و قوزەح ڕەنگ هەزار ڕەنگ سەمایە
سونبولان گرتی خوناڤ و ل گولان تازە گولابە
مەست و هشیار هەمی کەچ کولەهن ڕەقس و سەماتێن
ئەز نزانم چ نەسەق کەیفە نزانم چ شەرابە؟

شاعیر وێنەی گیانی ناوەوەی سۆفیزم کە لە تاکە یارێکدا بەدی دەکرێ دەگوازێتەوە و وێنەی پۆلەپەری و فرشتەییێک دروست دەکا، هەموویان لە یەکتری دەکەن و بەدیمەن جوانی مەتریالی دەخەنە بەرچاو. ئیتر

هەرچی جوانێکی لە سروشتدا هەیە بەتایبەتی گوڵ و موڵ بەکار دێنێ بۆ وەسفی ئەندامە جوانەکانی ئەو کیژە پەری ئامێزە نازدارانە.

مەلای حزیری بەم دێڕە شیعرانە کۆتایی بەقەسیدەکەی دێنێ:

تە دڤێ بەرق و برووسکان بڕەشینی تو نەزەر دە
تە دڤێ ڕۆژ خویا بت ژ شوباکێ تو خویا بە
تە دڤێ زیر و زەبەر کی مە دوو زولفان بدە بەر با
تە دەڤێ قەنج قیامەت ل مە ڕابت ب خوە رابە
قەسدێ سەرچەشمەیێ حەیوان حەقیقەت کە نیشانی
ب جەهانی مەبە مەغروور کو جەهان عەینێ سەرابە
سەرکەشی شیوەیێ ئەربابێ وەفا نینە ڕحێ من
نە ژ دل سوهت (مەلا) بەس ب مەلێ ڕا ب جەفابە

دووبارە شاعیر دەگەڕێتەوە لای یار و گفتوگۆی لەگەڵدا دەکا. هەندێ دیاردەی سروشت هەڵدەبژێرێ بۆ ئەوەی لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە بەراوردیان بکا لەگەڵ هەڵسوکەوت و بزووتنەوەی یار. وەکو ئەوەی نیگای دلبەر وەکو برووسک وایە. ئەگەر سەر لە پەنجەرە دەربێنی وەکو ئەوەیە خۆر هەڵبێ، یا کە هەڵسێتە سەرپێ، هەڵسانی قیامەتە.

لە دواییدا مەلای جزیری گلەیی لە یار دەکا و هەموو ئەو ئازارانە دەخاتەڕوو کە لە ئەنجامی خۆشەویستییەوە چێشتوویەتی، بەو ئازارە بەختیارە بەڵام دەڵێ با بەس بێ.

***

لە پارچە شیعرێکی دیکەیدا مەلای جزیری خودای تاک و تەنیا لە کردەوەکانی جیا ناکاتەوە، هەموو «بوون» لە کردگارەوە هاتووە و هەمووشی هەر یەکێکە، لەم لایەنەوە دەڵێ:

سیڕڕی وەحدەت ژ ئەزەل گرتییە حەتتا بەئەبەد
واحید و فەردە ب زاتێ خوە وی نینن چو عەدەد
د قیدەمدا ئەزەل و عەینی ئەبەد هەردوو یەکن
سەرمەدییەت وە دخوازت نە ئەزەل بت نە ئەبەد
فەرقە واحید ژ ئەحەد لێ د مەقامێ سەمەدی
ب حەقیقەت کو یەکن هەر دوو چ واحید چ ئەحەد
یەکە دەریا تو بزان قەنج چ مەوج و چ حەباب
د ئەسلدا کو حەمی ئاڤە چ ئاڤ و چ جەمەد
ئافتابێ ئەحەدییەت د خوەدا گرتییە کەون

نەکــو عــەورەک هەیە لێ گـرتیــە چەهڤـێن مـە رەمـەد
حـــوسنێ زاتێ بوت و لاتان ژ جـــەمـــالا ســـەمـــەدە
ژ مـیـــســالێ ســەنەمی وەهـ کــو تەجــەللایا ســەمــەد!

هەموو دیار و نادیارێک وێنەی کردگارە و لە کردگارەوەیە. بتپەرستان جوانی لە بتەکانیاندا دەبینن، ئەمەش لە جوانی خوداوە هاتووە، کردگار لە بتانیشدا وێنەی ئاشکرایە.

شاعیر بەم دێڕە شیعرانە کۆتایی بەپارچە شیعرەکەی دێنێ:

چ زەمــان و چ مــەکــان و جـیــهــاتن چ حـودوود
چ مـەقـادیر و تەفـاسـیل و حیـسـابن چ عـەدەد
چ مـونافـات و لوزوومـن چ قـیـاس و چ مـیـسـال
ئەڤ چ تەولیـد چ تەرکـیـبـە چ رووحن چ جـەسـەد
سـەر ب عـەجـزێ د درت قـووەتێ دەر راکـەیێ مـا
(رَجَعَ القَلْبُ كَلِيـــلاً و مــتـى قــامَ قَــعَــدْ)
حـیــرەت و عــەجــزە ســەرەنجـام د بابێ نەزەرێ
(كَيْ بخــالقْ نظرِ قــاصــرِ مــخلوق رســدْ؟)
گـوفـتـوگـووی مـەعـریفـەت چەندی (مـەلا) پەیدا بکی
گـەوهەرا مـەعـریفـەتێ ناگـهـتێ کـەس ب خـیـرەد

شاعیر لەم پارچە شیعرەیدا لە تەڕایی و وشکایی گۆی زەوی (ئاو و خاک) دەدوێ. کردگار لە پێشانا ئاوی داهێناوە، ئینجا خاک و لەدواییدا ئەوانی دیکەی دروست کردووە. مەلای جزیری لە سەرانسەری ئەم شیعرەدا بەشێوەیێکی ناڕاستەوخۆ و نادیار باس لە «یەکێتیی بوون» دەکا. کردگار هەر خۆی هەمیشەییە و هەرچی دروستیشی کردووە لەخۆیەوەیە و لە خۆی دەکا.

ئەم شیعرەی مەلای جزیری لە ڕووی زمانەوە وەک جۆرە مولەممەعێک خۆی دەنوێنێ، چونکە شاعیر لە داڕشتنی شیعرەکەدا مانای هەندێ نیوەدێڕی بەزمانی عەرەبی و فارسی دەربڕیوە.

***

مەلای جزیری لە قەسیدەیێکیدا ئاوڕی لە بەسەرهاتی دڵداری شێخی سەنعان داوەتەوە. ئەمە یەکێکە لەو گێڕانەوە ئەڤینییانەی ئەدەبی نەتەوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان داگیر کردووە، کۆنترین بەرهەمی ئەدەبی لەم ڕووەوە چیرۆکی «منطق الطير»ی عەتتاری نیشابوورییە (١٢٢٩م کوژراوە).

لە ئەدەبی کوردی خۆشماندا چیرۆکی «شێخی سەنعان»ی فەقێ تەیران جێگەی دیار و بڵندی خۆی هەیە.

مەلای جزیری بەم جۆرە قەسیدەکەی دەست پێدەکا:

مــەی نەنووشی شــەیخێ ســەنعــانێ غـــەلەت

ئەو نەچوو نێڤ ئەرمــەنســتــانێ غــەلەت
مـــیـسلی مـــووســـا وی تەجـــەللایا تە دی
ئێ تـو دی کـــانێ خــەتا کـــانێ غـــەلەت
وی نـەدی بـەژنـا تـە وو دایـێ قــــیـــــاس
حــیکمـــەتێ لەو چوویە بورهانێ غـــەلەت
ســـەتوەتا لەیلێ یـەقـین مـــەجنوون تەپاند
وەرنە قــەیس ناکــەت بیــابانێ غـــەلەت
وەک (نیـشــانی) نەقش و نیـشــانەک تە دی
ئێ کــو نیــشــانەک تە دی کــانێ غـــەلەت
ئەز گـــهـــام ئاڤــا حـــەیاتێ خــەڤ ژ دل
خـــزر ڤـــا ژێ چوویە حـــەیوانێ غـــەلەت

شاعیر وەک سۆفییێک لەسەر ئەو باوەڕەیە شێخی سەنعان بەهەڵە نەچووە لەو کاتەی ڕووی کردۆتە وڵاتی گاووران و بووە بەمەسیحی چونکە کردەوەی کردگاری لەو کچە مەسیحییەدا دیوە، هەر وەک چۆن مووسا لەسەر شاخی توور (حۆریب) پرتەوی خوداوەندی چاوپێکەوتووە لەو کاتەی قسەی لەگەڵدا کردووە. هەروەها هەستکردن بەدڵداری لە لەیلاوە هەڵقوڵاوە، ئەمە شەقڵی کردگاری پێوەیە لەبەر ئەوەیە قەیس شێت بووە و ناوی بە«مەجنوون» دەرچووە، بێ گومان شاعیر خۆشی یەکێکە لەو عاشقانەی نازناوی خۆی بە«نیشانی» بردووە، ئەویش وەکو مەجنوون ئەدگاری کردگاری لە لەیلا بینیوە، لەبەر ئەوە بەهەڵە نەچووە.

شاعیر درێژە بەقەسیدەکەی دەدا و دەڵێ:

پەهنیـــیـــا ڤێ چەرخ و دۆلابێ دنێ
نیـسـبـەتا دەر بابێ عـیـرفـانی غـەلەت
نوسـخـەیێ عـالەم هەمی عـینوانەکـە
نوقـتـەیەک نابت د عــینوانێ غـەلەت
قــولزوم و بایێن مــوخــالیف تێ پورن
دا نەکــەلشین دارێ ســوککانێ غــەلەت
دابزانی پەهلەوانی مـــوویەکـــە
دەست نەدی (لله) مـیـزانی غــەلەت

لێرەدا مەبەسی مەلای جزیری لەوە ئاشکرا دەبێ کە دەڵێ توانای کردگار لەوەدانییە ئەوەی ئێمە بەچاو دەیبینین دروستی کردووە، بەڵکو بەتێکڕایی هەموو (بوون) دروشمێکی بچووکی توانایی کردگارە. نابێ

دەست لەکاری هەڵسووڕانی «بوون» بدەین، ئەو کەشتییەی ئامێری هەڵسووڕانی بەدەست خودایە هیچ جۆرە هەڵەیێکی تێدا نییە، وا زان مەکە دەتوانی دەسکاری بکەی.

لە دوابیدا شاعیر قەسیدەکەی بەم دێڕانە کۆتایی پێ دێنێ:

مەشرەبێ تورکان فورات و نیل کر
تشنە لەب چوو تەرفێ عوممانێ غەلەت
پیرێ حیکمەت بێن ل ویفقا مەشرەبان
کەس نەدی مەی ڕێهتە فینجانێ غەلەت
ڕاستە یەک قانوون سەراسەر نینە تێ
خوەهری و پێچێن پەریشانی غەلەت
پاک تەبع و قووەتەک مەوزوون دڤێت
دا ژ سەنعەت دت ب ئیدمانێ غەلەت
مەردومێن چەهڤێن (مەلێ) عەکسا خوەدی
وەک (نیشانی)ما ل نیشانێ غەلەت

لێرەدا شاعیر دەڵێ تورکان، واتە یاران، جوانان ئارەزووی خواردنەوەی ئاوی شیرینی ڕووباری فوڕات و نیل دەکەن، بەڵام تینوو ناچارە ئاوی تاڵ و سوێری زەریای عوممان بخواتەوە.

دەستووری بەڕێوەبردنی گێتیی مەیخانە لەلایەن پیری مەیخانە (پیری حیکمەت، پیری موغان) بێ کەموکوڕییە، قانوون و دەستووری یەکسانییە، لەو کۆمەڵەدا هەموو خەڵک و کەسان وەک یەکن.

مەلای جزیری وەک عاشقێک لە ڕوخساردا، یا لە یاردا، یا لە ئاوێنەی جوانیدا وێنەی خۆی دەبینێ، ئیتر «نیشانی» واتە شاعیر وایزانی نیشانەی (خاڵی) سەرگۆنا بەهەڵە چووە.

***

ڕینیسانسی ئەدەبی کوردی لە دوای جەنگی چاڵدیران (١٥١٤) کە لە جزیری بۆتان سەری هەڵدا، کۆمەڵێک بابەتی تازەی هێنایە ناو ئەدەبی کوردییەوە لە ڕووی ڕوخسار و ناوەڕۆکەوە، ڕوخسارەکە لە کێشی عەرووز و یەکێتیی قافیە و ڕەوانبێژی شیعری ئیسلامەوی (عەرەبی - فارسی - تورکی عوسمانی) خۆی دەنوێنی و لەناوەڕۆکیشدا مەلای جزیری دەوری باڵا و دیاری هەبوو لە داهێنانی هونەری لە ڕووی جوانکارییەوە لە چوارچێوەی گێتیی سۆفیزمی کۆزمۆسی و ئیسلامیدا و سامانێکی بەنرخی بەجێ هێشت.

دڵداری بەشێوازی ڕۆژهەڵات

ئێمە لێرەدا کە بەپێی بابەت و ناوەڕۆکی شیعر گەشتێک بەناو دیوانی مەلای جزیری دەکەین، ئەوی

ڕاستی بێ سنوورێکی دیاریکراومان نییە بۆ مەبەسی دابەشکردنی شیعرەکان بەپێی بابەت و ناوەڕۆکەوە. واتە شیعری وامان دەست ناکەوێ سەرتاسەری شیعرەکە دڵداری یا وەسف یا هەر مەبەستێکی دیکە بێ. لە شیعرێکدا گەلێ بابەت کۆ دەکرێنەوە، بەڵام ئەوە هەیە دابەشکردنەکە بەو پێیە دەبێ کە مەبەسێک بەسەر مەبەسەکانی دیکەدا زاڵ دەبێ، لەبەر ئەوە دەتوانین بەگشتی شناسنامەی شیعرەکە دیاری بکەین لە پێناوی ڕوونکردنەوە بۆ شیعرخوازان و بۆ نووسینەوەی مێژووی ئەدەبی کوردی.

بەڕووکەش ڕەنگدانەوەی ئەڤین و خۆشەویستی لە شیعری نەتەوەی کورد و هاوسێکانی ئێش و ئازار و بەندیخانە و قەسابخانەیێکە ئەوپەڕی دیاری نەبێ. دلبەر زۆردارە و دڵدار دەچەوسێنێتەوە، وەک دوو کەسی دوژمنی یەکتری بن دەکەونە بەرچاو، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا لایەنی سۆز و جوانکاری تێدا هەیە، چونکە شاعیر دەیەوێ ئەوە بخاتە بەرچاو کە خۆشەویستییەکەی بەرامبەر بەدلبەر گەیشتۆتە ڕادەیێک گەورەییە بۆ ئەو ئەگەر خۆی بەکۆیلەی دلبەر دابنێ، بێگومان بۆ خاوەن کۆیلە مافی خۆیەتی هەرچی لە کۆیلەکەی خۆی بکا، ئیتر بەم جۆرە مەلای جزیری باس لە دەستدرێژییەکانی دلبەر دەکا:

دلبەرێ ئیرۆ سەحەر ئاڤێتە جەرگی من دو دۆخ
یەک ل سینە یەک ل دل دا لەو ژ من تێن ئاخ و ئۆخ
ئاخ و ئۆخێن من ژ دل تێن لێ ژ بەر تیرا قزل تێن
یان ژ کۆڤانێن د کول تێن ژێ دزێت هەر خوون و زۆخ
خوون ژ دل جۆ جۆڕەوان تێ وەک عەقیق و ئەرغەوان تێ
لێ ژ دەست سەلوا جوان تێ ئەوشەپالا شەنگ و شۆخ
ئەو شەپالا شۆخ و شەنگە کافرا ڕۆم و فەرەنگە
دامە بەرجوهتەک خەدەنگە زالمێ کوشتم ب دۆخ

لێرەدا شاعیر باسی جەنگە چەکدارییەکە دەکا، دلبەر بەنیگای چاوی دوو تیری ئاراستەی سنگ و دڵی کردووە بۆیە ئاخ و ئۆخی لێ هەڵساوە چونکە تیرەکە خوێناوی بووە بەخوێنی دڵ، لافاوی خوێن چەند جۆگەلەیێکی دروست کردووە. ئەم کارە مایەی خۆشییە، ئێش و ئازار نییە، ئارامی دڵە چونکە سەلوا یا سەلما نیشانی لە دڵم گرتووە. سەلما و سەلوا جوانانی نادیار و بووکی شیعری دڵداری کورد و نەتەوەکانی هاوسێیانن وەکو: هیند و دەعد و لەیلا و شیرین و عەزرا و زین و ئەسلێ و هی دیکە. ئەو دلبەرە شۆخ و شەنگە، جوانە، بێ بەزەییە، باکی بەهەموو کەسی گێتیدا نییە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، ڕۆم و فەرەنگ، ئاسیا و ئەورووپا، بۆیە بەسەرشۆڕی کوشتمی.

شاعیر بەم دێڕانە کۆتایی بەغەزەلەکەی دێنێ:

لەو هەرفتم ئەز ژ مەیلێ شوبهەتی سەهل و سوهەیلێ
موحبەت و عیشقا د لەیلێ ئەز کرم یەکسەر پلۆخ
دەست نەهێلم ئەز ژ دینێ شوبهی فەرهاد و شرینێ

وەر ژ بەر عیشق و ئەڤینێ من درێ چت ئەڤ کلۆخ
سوحبەتا چەرخ و سەما تێ وەک (مەلا) سەد موبتەلا تێ
زەمزەم و ئاڤا حەیاتێ موشتەری سەد شەیخ و شۆخ

شاعیر لەگەڵ ئەم هەموو چەوساندنەوە و زۆردارییەی لەگەڵیدا دەکرێ دڵی نارەنجێ بەڵکو زیاتر هۆگری ئەم یارە دەبێ و خۆی لەگەڵ فەرهادی شیرین و قەیسی لەیلا بەراورد دەکا و وا دەخاتەڕوو مەیلی بۆ سەلمای خۆی لە هی ئەوان کەمتر نییە بۆ شیرین و لەیلای خۆیان، هەروەها هەمیشە ئامادەیە ئازاری زیاتر بچێژێ لە دلبەر چونکە لەسەر ڕووی زەوی لەو خۆشەویستتری نییە.

***

لە غەزەلێکی تریدا مەلای جزیری یاری لە تایێکی ترازوو دادەنێ و هەموو «بوون»یش لە تاکەی تری دادەنێ، بەڵام بێگومان ئەو تایەی یاری تێدایە لە ئەویتر قورسترە، لە غەزەلەکەدا دەڵێ:

شەربەتا لام و بێ یان ئەز ب حەیاتێ نادم
بادەیا لەعلێ ب ئاڤا زولوماتی نادم
حوور و ویلدان و پەری جوملە جەما بن ئیرۆ
موویەکێ پێ ژ خەتێ وێ بوت ولاتێ نادم
گەر بدت دەست تەوافا پێ و دەستان بگرم
وێ مەجالێ ب وقووفا عەرەفاتێ نادم
ئەز و یار گەر شەڤەکێ هەرد و هەم ئاغووش ببین
(لَیلَةُ القَدْرَ) مە ئەو شەڤ ب بەراتێ نادم
جانێ شیرین کو ژ یار ڕا ب خودان ئەز دکرم
نە ب یارێ خوە د وەختێ سەکەراتێ نادم
نە ب قانوون کو ئیشارەت ب شیفایێ بکرت
ئەز هەلاکا خوە د عیشقێ ب نەجاتێ نادم
شەربەتا زەهری هەلاهیل کو حەبیبێ مە بدت
ب گولاب و شەکەر و قەند و نەباتێ نادم
تەلبەکر وەسل ژ دلبەر م ب عینوانێ زەکات
گۆ: تو عەبدی ب عەبدێ خوە زەکاتێ نادم
دێ ب پەیکی بکرین مات ڕەقیبی دیسا
ب ڕوخ و فیل و فەرەس ئەز شەهـ ماتێ نادم

د سەمایا سەحەرێ دەست ب کەس دی ئیرۆ
غەیری شیرین قەد و مەوزوون حەرەکاتێ نادم
هاتە دەستێ مە د ڕەقسێ و دگۆ: بل ژ (مەلێ)
دەست ب کەس دی د سەمایا کو مەلاتێ نادم

شاعیر هەموو شتێکی خۆشەویستی بە هەموو شتێکی دەرەوەی ئەو نادا، شەربەتی لێوی لە ئاوی ژیان خۆشترە، تاڵێک لە مووی لە هەموو حۆری و غیلمان و پەری بەهەشت جوانترە، ئەگەر لە حوزووری یار بم و دەستم بە دەستی بکەوێ لە لام لە ماچکردنی بەردی ڕەشی کەعبە و ڕاوەستانی چیای عەرەفات باشترە. ئەگەر شەوێک لەگەڵ یار بکەوینە لای یەک، ئەو شەوە شەوی قەدرە و من بەشەوی بەراتی نادەم. ئەگەر لە دەستی یار بادەی زەهری هەلاهیل وەربگرم، ئەمە لە گولاو و شەکر و نەبات خۆشترە. شاعیر داوای زەکاتی جوانی لە یار دەکا، خۆشەویست لە وەرامدا دەڵێ: تۆ کۆیلەی زەکاتت پێ ناشێ. ئەمە و شاعیر گەلێ وێنەی ڕەوانبێژی خستۆتە ڕوو و وەستایانە مامەڵەی لەگەڵ وشە و تەعبیر کردووە، ئەمە بۆتە ئەوەی هەستی ئادەمزاد ببزوێ و شنەبای جوانی ببەخشێتە مێشک و دڵ.

وەسفی دلبەر و سروشت

مەلای جزیری وەک ڤانگدراوێک بەهەستی گیانیی ناوەوەی ئادەمزاد، بە گشتی شیعرەکانی لە بیروباوەڕێک هەڵقوڵاون لە سێ کوچکەی کردگار و یار و تەبیعەت دروستبوون، هەر یەکە لەمانە بوونی خۆی هەیە، هەمووشیان پێکەوە هەر تەنیا بوونێکن. لەبەر ئەوە وەسف لەلای شاعیر وەک بابەتێک پێداهەڵدانیش دەگرێتە خۆی (مەدح) و هەرسێ جەوهەرەکە دەور دەکاتەوە. ئێمە لێرەدا تەنیا بە مەبەسی ڕوون کردنەوە ئەم دابەشانە دەکەین، ئەگەر نا هەموو بابەت و ناوەڕۆکەکان یەکتری دەگرنەوە و دەچنە ناو یەکترییەوە، لەبەر ئەوەیە گێتی مەلای جزیری لەم ڕووەوە گەلێ فراوانە.

لێرەدا هەوڵ دەدەین گەشتێکی جوانکاری بەناو بەرهەمە شیعرییە بەرز و بڵندەکانی دیوانی شاعیر بکەین و ڕەنگینترین دەستەگوڵی بۆنخۆش بچنین.

لە شیعرێکیدا مەلای جزیری دەڵێ:

من دی سەحەر شاهێ مەجەر لیبسێ دبەر مەخموور بوو
ئەو دێم زەری سوڕ موشتەری یارەب پەری یا حوور بوو
حوور وەشە شیرین مەشە کاکول ڕەشە خال حەبەشە
خالێن د قەر مسکێ تەتەر نازک بەشەر کافوور بوو
نازک لەتیف گەردەن زەریف لیبسێ شەریف کەمخەو قەدیف
من دی ب وەخت ئەونیک بەخت ئیرۆ ل تەخت فەغفوور بوو
فەغفوور سوڕە سیما دوڕە هەیبەت پوڕە دل کر گوڕە

ئەو ها تە مەش من چوونە هەش دل من ژ عیشقێ فوور بوو
دل بوو کەری زایا بەری لازم هەڕی دێ ئەو زەری
من دی گەلەک ئەو سوڕمەلەک وەک مەشعەلەک پوڕ نوور بوو
دێم فەنەرە خال عەنبەرە بوومـاوەرە لەب شەککەرە
ئەو مەی پەرست مەشها و مەست جاما د دەست فەرفوور بوو

بەزۆری شاعیر دڵدارییە گیانییەکەی لە قاڵبی پەیکەری مەتریالی کچێکی شۆخی جواندا دەنوێنێ، لەبەر ئەوە ئەم جۆرە شیعرانەی دەبن بەو غەزەلەی کە ئێمە بە «وەسفی دلبەر» ناوی دەبەین. لێرەدا شاعیر بەهەستێکی ناسک و سۆزێکی گەرم و بیرێکی تیژ وێنەی مەتریالی لە سروشت وەردەگرێ لە پێناوی ئەوەی ئەندامە جوانەکانی لەش و لاری دلبەر لەگەڵ ئەم وێنانەدا بەراورد بکا.

مەلای جزیری بەم دێڕە شیعرانە غەزەلەکە دەگەیەنێتە ئەنجام.

پاش فورقەتێ زۆر موحبەتێ م ژ تەلعەتێ چووم حەزرەتێ
وەسلا حەبیب من بوو نەسیب مەلعوون ڕەقیب ڕەنجوور بوو
جاما زەلال خەمرا حەلال یارێ شەپال دا من ب حال
عیشقا غەدار سوهتی ستار نێڤ مەویار سەد سوور بوو
شاهێ جەڤین غەم ژێ ڕەڤین مارێ شەڤین ئیساند ئەڤین
دەرد و بەلا وێن چوون هەلا عومرەک مەلا مەهجوور بوو
پوڕ من زەجر دیتن هەجر مابوو ئەجر سوبح و فەجر
شەمامەهل بوو سەد عەمل میننەت مەدل مەسروور بوو
ئیحرام مەبەست ئەسوەد ب قەست یار هاتە مەست ئەز چوومە دەست
جوهتێ حەبەش تیر دان ب وەش حەججا مەخوەش مەبروور بوو
یار وەعدەدا ب لەعلێن خوەدا وەربا مەدا چێن پەردەدا
د سپێدەیێ چوم وەعدەیی کو ژ بادەیێ مەخموور بوو
وێ کاکۆلێ چینێن دلێ قەلبێ (مەلێ) داڤ دانەلێ
داڤا دلان نێڤ سونبولان سەرسۆر گولان مەنقوور بوو

لەم دێڕانەدا مەلای جزیری لە وەسفی ئەندامی یارەوە دێتە سەر باسکردنی هەستی ناوەوەی خۆی بەرامبەر بەیار، پێوەندی دڵداری کە دوو دڵ کۆ دەکاتەوە، جارێک ڕاز و گلەیی، جارێک بۆنکردن و لە ئامێزکردن، جارێ دڵدار و دلبەر شاد دەبن، جارێ ڕەقیب هەناسەی خۆشی دەکێشێ.

لە ڕووی ڕوخسارەوە ئەم شیعرە جۆرە نەغمە و تەنتەنەیێکی تێدایە بەهۆی ئەو کێشە عەرووزییەی شاعیر بەکاری هێناوە. شیعرەکە لەسەر کێشی ڕەجەز (ئورجووزە)ی تەواوی هەشت جار (مستفعلن)

هۆنراوەتەوە. ئەم کێشە لە شیعری عەرەبیدا لە کێشە هەرە سووکەکانە، زیاتر بۆ شیعری پەروەردەیی (دیداکتیکی) و شیعری ڕاوشکار و گۆرانی بەکاردەهێنرێ.

کێشی (مستفعلن) بە پەنجە و بڕگە (سیلاب) دەکاتە چوار بڕگە سێیانی درێژ و یەکێکی کورت (-- ب -).

هەر دێڕە شیعرێکی قەسیدەکە بریتییە لە هەشت جار (مستفعلن) واتە هەشت ڕستەی تەواوی پڕ مانا کە بەحسێبی کێشی خۆماڵی دەکاتە ڕستەیێک لە چوار بڕگە پێکهاتووە. هەموو ڕستەکان قافیەیان وەکو یەکە:

«نازک لەتیف، گەردەن زەریف، لیبسێ شەریف، کەمخەو قەدیف». ئەم یارییە بە وشە و دروستکردنی ڕیتمێک جۆرە هارمۆنییێک دەبەخشێتە کێشی ڕەجەزەکە کە خۆی لەخۆیدا لە کێشە سووکەکانە. بەڵام ئەم یاریکردنەی شاعیر کێشەکە سووکتر دەکا. دووبارە و سێ بارەکردنەوەی ڕستە قافیەدارەکانی لەسەر کێشی (مستفعلن) شیعرەکە وەک تابلۆیێکی مۆزاییێک ئامێزی ڕەنگین خۆی دەنوێنێ دەست و پەنجەی هونەروەرێکی بەتوانا و داهێنەر ڕەنگڕێژی کردبێ.

برۆی دلبەر

مەلای جزیری پارچە شیعرێک و قەسیدەیێکی تەرخان کردووە بۆ وەسفی برۆی یار. برۆ لە جوانکاری شیعری کلاسیکیدا بەچەند مەبەستێک بەکار دەهێنرێ، لەوانە بەراوردی وێنەیی. برۆی خۆشەویست هەندێ جار لە مانگی نوێی یەکشەو دەکا، جاری دیکە لە کەوان دەکا ئەوەی بەتیرەکەی دڵی خاوە دڵان دەسمێ. مانگ بەڵگەی نوێیی و ژیان و تازە لەدایک بوونە: تیر ڕەمزی برینداری و ئازار و لەناوچوونە. دڵدار هەمیشە دوچاری جوانییە، ئەگەر ئازاریش لە پێناوی ئەو جوانییە بکێشێ خۆشییە لەلای ئەو.

هەر بۆ ئەم مەبەستە مەلای جزیری ڕستەی «ماهی نەو» واتە (مانگی نوێ) بەکاردێنێ بەمانای برۆی خۆشەویست و مانگی یەک شەوە. لە دوو شیعرەکەی پێشوودا «ئەبروو» دەکاتە پاش قافیە و لە شیعری سێیەمدا «ماهێ نەو» دەکاتە پاش قافیە. ئەوەی لێرەدا پێویستە بوترێ هەر دوو شیعری یەکەم و دووەم لەسەر کێشی عەرووزی (هەزەجی هەشتی سالم) دانراون. هەرچی شیعری سێیەمیشە لەسەر کێشی (ڕەمەلی هەشتی مەحزووف) دانراوە.

١- مەلای جزیری شیعری یەکەم بەم جۆرە دەست پێدەکا:

مە لەو فینجان ل سەر دەستە کو مەهتابا هیلال ئەبروو
نومـاین من د میرئاتێ مەیا سافا زەلال ئەبروو
ب شیرینی ب زیبایی ب ڕەفتاری ب بالایی
بنێ نوونێن د توغرایی ل بالا هەردو خال ئەبروو
بلابێت (صائم الدهر) و بلا ئیڤار جارەک بت
کەسێ زانی ژ دلبەر وێ خویا بن هەر دو سال ئەبروو

مەشی مەستانە ڕەیحانێ دلێ من دی د ئامانجێ
ڕەشاندی سینەیێ تیران ب قەوسێ هەر دو مال ئەبروو

شاعیر لێرەدا ڕوخساری دلبەر بەمانگ و برۆی بەمانگی یەکشەوە دەچوێنێ، مانگی یەکشەوە بەڵگەی ڕۆژوو گرتنی مانگی ڕەمەزان و ڕۆژوو شکاندن و گێڕانی ئاهەنگی جەژنە. شاعیر دیاردەی سروشت لە ڕەنگ و ڕووی دلبەردا دەبینێ بەهۆی ئەوەی پێوەندییێکی لە یەکچوون لە نێوان مانگی یەکشەوە و برۆدا هەیە لە ڕووی قالبی مەتریالی دروستبوونیانەوە، بەوەی وێنەی دیاریان لەیەکتری دەکەن.

مەلای جزیری لەم شیعرەدا لە پێوەندی مەتریالییەوە لە نێوان برۆی دلبەر و مانگی نوێ خۆی دەرباز دەکا و لە پێوەندیی گیانیدا دەگەڕێ، لەم لایەنەوە دەڵێ:

د باتین سەجدەگاها من ژ بۆ وێ هەردوو ئەبروونە
ب عەینی تاقێ میحرابن عیلمێ ئەهلێ حال ئەبروو
ئەگەر دەعوایێ مووسایی د عیشقێدا بکم جائیز
(مەلا) دائیم تەجەللایە ژ وێ تەرحا شەلال ئەبروو
ب شیرینی ب زیبایی، چ کاتیب بوو وەکێشایی؟
(تعالی الله) نیشان دانە وەشیرین ئەڤ میسال ئەبروو
ب شیرینا ل دەربەندێ نە مەحبووبێ سەمەرقەندێ
نەکێشاین ب ڤێ ڕەنگی ل نەقشێ بێ زەوال ئەبروو
نیشانا قابە قەوسەینێ کو قەوس ئاڤێهتە ئەبساران
د تەقویما تەجەللایێ ب سەر لێ بوون هیلال ئەبروو

پێوەندی شاعیر بەدلبەرەوە گیانییە، لە گێتی سۆفیزمدا سەجدەگایێک دروست دەکا لە دوو تاقی برۆی خۆشەویست، لێرەدا لە یەکچوون لە وێنەی مەتریالییەوە دەگوێزرێتەوە وێنەی میتافیزیکی، بەوەی شاعیر زۆر بەختیارە کە گەیشتۆتە پلەی مووسا پێغەمبەر. مووسا پێغەمبەر بەهەزار و یەک وشە قسەی لەگەڵ خودادا کردووە، بەڵام شاعیر هەموو دەمێک ڕوخساری کردگار لە خۆشەویستدا دەبینێ.

٢- شاعیر لە پارچەی دووەمدا بەم جۆرە هەست و نەستی دەردەبڕێ:

د دەستدا یەنگییەک نووبار من دی ئەو کەمان ئەبروو
لە بالا جەدوەلەک جەبباری تێدا هەمقەران ئەبروو
کو حەق ئەڤ حەرف و خەت کێشان ل تالایی مە دەرویشان
دو قەوسان گۆشە لێ بادان و سەر پەیوەستەمان ئەبروو
تە دیداری تە ڕفتاری تە ئەلماسێن شەکەر باری
ب عەینی ڕێ ل سەر (صادان) دو نوون ڕەیحان نومان ئەبروو

(بحمدالله) ب فیرووزی ل وەجهێ دلبەرێ من دی
کو ماهی نەو نیشان من دان ل تاقێ ئاسمان ئەبروو
(تعالی الله) نیشان دانە ب حوسنێ ئەڤ نەسەق دانە
ژ نەقش و سەنعەتێ حەق ئەڤ نیشان جەشم ئەڤ نیشان ئەبروو
ژ ڕەعنا نێرگزێن شەهلا مەجالێ هەمقەران بینم
هەزار ڕەمز و ئیشاراتن ژ وان قەوسێن چەڤان ئەبروو
(مەلا) دل تێک تە پەیکانن ژ مەحبووبان مە نیشانن
کەمەندارێن د غەدداران د بورجا ئەسمەران ئەبروو

لەو پارچە شیعرەدا مەلای جزیری وێنەی هەستپێکراو دەستنیشان دەکا، ڕاستە مەبەسی بنچینەیی «برۆ»یە، بەڵام وێنەی ئەندامانی دیکەی خۆشەویستیش دەگرێ. بەژن و باڵای دلبەر جغزی هێڵکاری کردگارە، هەمووی هەر جوانە، ڕەمزی هەموو ئەو جوانییە بێ پایانە چاو و برۆیە، برۆی وەک مانگی یەکشەوە، برۆی وەک حەرفی (ن)، چاوی وەک حەرفی (ص)، هەردوو حەرف یەکتری دەپارێزن، بزووتنەوەیان هێمای نهێنییە، هەموو کەس لە مانای بزووتنەوەکانی چاو و برۆ ناگەن چونکە جادوو و ئەفسانە و سیحریان تێدایە.

٣- شاعیر لە پارچەی سێیەم دەڵێ:

وەی سپێدە ژ بورجێ قەوس ئەبروو نوماندن ماهێ نەو
خوەش ژ قەوسێ ئەبرووان ڤێڕا کشاندن ماهێ نەو
گۆشەیێن نوونان ب سەر بادان ژ قەوسێ بێ وەتەر
میسلی ئەنگوشتا نەبی سەد سەر بەیاندن ماهێ نەو
کەششفی بەدرا تەمام ئەحسەن ژ بالا تەلعەتێ
ژ ئیستیوا دا گەزمەیان چەرخێ ڕەشاندن ماهێ نەو
وێ ل وەجهێ ئافتابێ گاهێ کفش گاهێ خەف
عارفێن ساحێب بەسارەت حەییراندن ماهێ نەو
مل دزانم دانە بەر قەوسێ هیلالی گۆشە زەر
لەو ژ بالا گۆشەیێن نوونان لڤاندن ماهێ نەو
ئەز دبێژم دێ ل من دیسا جەگەر سەد پارە کن
وێ ب میزان هەر دو شیرازی چەڤاندن ماهێ نەو
داخیلی مەجلیس بوویی ئیشەڤ نیشانی لەو کو خەف
جامێ ڕووحانی ل ئەهلێ دل نیشاندن ماهێ نەو

شاعیر لە دوو شیعرەکەی پێشوودا «ئەبروو = برۆ»ی کردووە بەپاش قافیە بۆ ئەوەی بە مانگی یەک شەوەی بچوێنێ، یا ئەم دوو شتە بەراورد و بەرامبەر بەیەکتریان بکا. لەم شیعرەدا ڕستەی «ماهی نەو»ی کردووە بەقافیە، ئەمە مانگی یەکشەوەیە، لێرەدا گومان لەوەدا نییە کە بە پێچەوانەی دوو شیعرەکەی پێشوو مانگی نوێ یا یەکشەوە دەکاتە بنج و بناوان بۆ ئەوەی لەگەڵ برۆ بەراوردی بکا.

لەبەر ئەوەی مەلای جزیری مانگی یەکشەوەی کردووە بەڕەمز بۆیە بەقەدەر دێڕە شیعرەکان دووبارە بووەتەوە، ئەمەی بەرامبەر بەو کەوانە داناوە کە تیرەندازی پێدەکرێ، هەروەها بەرامبەر بورجی کەوان و برۆی دلبەر و شتی تریش. بەلای شاعیرەوە ئەم هەموو دیاردانە بەوێنە و ڕوخسار لە یەکتری دەکەن، بەڵام لە هەموویان باڵاتر برۆی دلبەرە، چونکە دیاردە بنچینەییەکە ئەوە و ئەوانی دیکە وێنەیان لەو وەرگرتووە.

ڕەوانبێژی ڕۆژهەڵات

مەلای جزیری یەکێکە لە شاعیرە گەورەکانی شیعری کلاسیکی کوردی کە بایەخێکی زۆریان بەڕەوانبێژی داوە لە هەردوو لایەنی مانا و وشەوە. لێرەدا مەبەسمان ئەوەیە زیاتر باس لە وشە و ڕستە بکەین لە ڕووی تەبایی لە نێوان تیپەکان و ڕیتم و ئاواز و مۆسیقاوە. بێگومان بۆ ئەم مەبەسە شاعیر کێشە سووکەکانی عەرووز هەڵدەبژێرێ و ئەگەر لەگەڵ کێشی خۆماڵیش بەراوردیان بکەین ئەوانەی ئێمەش هەر لە کێشی سووکی خۆماڵی دەژمێردرێن.

لە شیعرێکیدا مەلای جزیری وەستایی دەنوێنێ لەو کاتەی بایەخ بەڕیتم و ئاواز دەدا، ناچاریش دەبێ کێشێکی سووکی وەکو ڕەمەل هەڵبژێرێ. لەکاتی خوێندنەوەی ئەم جۆرە شیعرەدا گوێ زیاتر خەریک دەبێ، زەین دەورێکی ئەوتۆی نابێ.

شاعیر قەسیدەکەی بەم شیعرانە دەست پێ دەکا:

شۆخ و شەنگێ زوهرە ڕەنگێ دل ژ من بر دل ژ من
ئاوڕێن هەیبەت پەلەنگی دل ژ من بر دل ژ من
وێ شەپالێ میسک خالێ دێم دوڕێ گەردەن شەمالێ
جەبهەتا بسکان سەمالێ دل ژ من بر دل ژ من
زولف و خالان نوون و دالان وان ژ من بر دل بەتالان
گۆشەیێ قەوسێ هیلالان دل ژ من بر دل ژ من
دێم نەدیرێ بوو عەبیرێ خەمری و گیسوو حەریرێ
سینە کر ئامانجێ تیرێ دل ژ من بر دل ژ من
سوڕ شیرنێ نازەنینێ کوشتم و ناکت یەقینێ
وێ ب چەنگالا ئەڤینێ دل ژ من بر دل ژ من

لەو بڕە شیعرەدا شاعیر بەڕستەی کورتی پڕ ئاوازی قافیەدار وەسفی خۆشەویستەکەی دەکا، ئەم ڕستانە وەکو ئیدیۆمێک یا ڕستەییێکی دروستکراوی هونەراوی دەچنە ناو داهێنانی ئەدەبی کوردییەوە، خەڵکی بۆیان هەیە لە قسەکردندا بەکاری بێنن، یا پەخشانی کوردی ڕۆمانتیکی ئامێزی پێ بڕازێننەوە.

مەلای جزیری بەم دێڕانە کۆتایی بەشیعرەکەی دێنێ:

(سروناز)ێ سەرفرازێ شوبهی زێڕ ڕەمزا مەجازێ
دامە بەرچاکووچ و گازێ دل ژ من بر دل ژ من
بەژن و بالا تۆخ و عالا من کرن ڤێکرا متالا
چیچەکا تەرحین والا دل ژ من بر دل ژ من
مێرێ غازی شیرێ تازی ڤێکڕا من دین ب بازی
کر ل م ژ غەفلەت ڤەگازی دل ژ من بر دل ژ من
شیر و خشتێ زولف و قشتێ هن وەشارن هن وەهشتێ
پەهلەوانان دەست ڤە مشتێ دل ژ من بر دل ژ من
ڕوهنیا چەهڤێن (مەلا)یی ئەو تەجەللایا تە دایی
یا ژ (ئەحمەد) دل ڕەڤایی دل ژ من بر دل ژ من

خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەی ئەم قەسیدەیە خەیاڵی بۆ گێتییێکی سیمبۆلی تەلیسماوی دەچی، دیمەنێک لە ڕوویدا دەکرێتەوە: جەنگەی بەهارە، لە ئاسمانەوە تیپێک پەری یا پۆلێک فریشتە دێنە خوارەوە، بۆ ناو مێرگ و مێرغوزاری تەڕ و ئاودار، لەژێر وردە باران و بەرامبەر پەلکەزێڕینە و چاوشارکێی سێبەر و هەتاو دەکەونە سەما و هەڵپەڕکێ، نازەنینانی ڕازاوەی گوڵ لە سەمایاندا شایی حێولانێیان لەبیر ناچێتەوە، سەرچۆپی جوانی جوانان سەلمایە یا سەلوا دێڕە شیعرەکانی مەلای جزیری بەئاوازی پڕ سۆزەوە دەچڕێ، سەماکەران بۆی دەگێڕنەوە، ئەمانە کۆرسی زەماوەندەکەن، ڕستەی «دل ژ من بر دل ژ من» دەڵێن و دەڵێنەوە.

زەبری ئاواز لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە لەم شیعرەی مەلای جزیری دیار و ئاشکرا بوو، بەڵام شاعیر لە لایەکی دیکەشدا وەستاییێکی بێ هاوتایە، مەبەس لووتکەی نموونەی جوانی ڕەوانبێژییە لە ڕووی ماناوە، بەڵگە بۆ ئەم جۆرە داهێنانە لە شیعری کلاسیکیدا، ئەم پارچە شیعرەی مەلای جزیری دێنینەوە:

سەنەمێ ژ قەوسێ ئەبروو دو هیلالی نەونومانەن
دو کەمان ل بورجێ میزان ب غەزەب ل من کشاندن
نە دو نوون قەلەم موقابیل ب بەدیع خەت نڤیسین
دو هیلالێ دەستێ قودرەت ب قرانێ یەک کشاندن
چ بەراتێ حوسنە یارەب ب نیشانێ پادشاهی

ب تەرەف دو توڕڕە، توغرا وە ب ماوەرێ ڕشاندن
ئەلیف و دو لام و هێ دین مە د ئایەتا جەمالێ
ژ جەگەر مە کر تەسەللی و ژ سینە دەست ڤەشاندن
نە تنێ قشت و زولفان مە د سینە سەد کولابن
ل جەگەر سیەه کەمانان دو هەزار تیر ڕەشاندن
ژ جەگەر (مەلا) پلنگان ب کولابێ پەنس کەر کر
ئەسەدان ژ پەنجە ڤێڕان دل و سینە هەڕەشاندن

شاعیر بەمەبەسی لێکچواندن لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە، سێ شتی بینراوی هەست پێکراوی وەکو کەوان و مانگی یەکشەوە و برۆ کۆ دەکاتەوە، بۆ ئەوەی برۆی دلبەر بەکەوان و مانگی یەکشەوە بچوێنێ، یا بەپێچەوانە. ئەم وێنانە لەوانەن خەڵکی دەیانبینێ و هەستیان پێدەکا.

لە وێنەییێکی دیکەدا بەراورد لە نێوان توغرای (ئیمزای) پاشایان دەکا بۆ ئەو فەرمانەی دەری دەکەن بۆ پێشکێشکردنی خەڵات و پاداش، ئەو توغرایە تەنیا یەکێکە بەڵام بسکی دلبەر دوانن، لەم لاو ئەولای بناگوێی وێنەییێکی جوانی توغرا ئامێز دەنەخشێنن.

ئینجا ڕووی یار بەلاپەڕەی قورئان دەچوێنێ، لەوێدا تیپی ئەلف (أ) لووتی دلبەرە و دوو کونە لووتی چاویلکەیە، دوو بسکی خوار و خێچی پێچ خواردوو لە تیپی لام (ل) دەکەن، پیاو نووسینەکە بە(اله) دەخوێنێتەوە. لە دواییدا شاعیر دەڵێ نیگای چاوی دلبەر لە هێرشی شێر و پڵنگ تیژترە، بڕژانگ چڕنووکیان لە دڵی گیرکردووە و لەت لەتیان کردووە.

ئەمە وێنەییێکە لە مانای داهێنان لە ئەدەبی کلاسیکیی ڕۆژهەڵاتدا، بەڵام ئەگەر بەمەفهوومی ئەوروپاییەیان لۆجێکییانە تەماشای ئەم داهێنانە هونەرییە بکەین موبالەغەییێکی زۆری تێدا دەبینین.

بەهار و سروشت و دلبەر

وەسفی بەهار و سروشت و دلبەر و بلبل و شتومەک و دیمەنی دیکە سەرانسەری دیوانی جزیری گرتۆتەوە، ئێمە لەم ماوەیەدا سێ پارچە شیعر دەخەینە پێش چاو تا پلەییێک تینوویەتی هۆگرانی ئەدەبی کوردی دەشکێنن.

١- شیعری «چوومە تەماشا چەمەن» لە حەوت بەند (کووپلە) پێکهاتووە، بەندی یەکەمی شیعرەکە:

چوومە تەماشا چەمەن
تازە گوڵ و نەستەرەن
غونچە و پشکۆ ب کەن
چیچەک و نەسرین سەمەن

***

تێک سەحەر مەست بوون
موحبەتەکێ خوەست بوون
زولفەکی ئەو بەست بوون
عەقرەبییان گەست بوون

***

یەک بەیەک ئەو خەملین
بوغچە ب وان کەملین
بولبولێ سوهتی دلین
تێک ژ وان دەست بلین

***

بەندی دوایی:

دل ب شەپالان بدە
ب ئاسک و غەزالان بدە
سینەب تالان بدە
ڕووحێ ب خالان بدە

***

نووری چرایێ دلن
چهرەگوسایێ دلن
شەیخ و مەلایی دلن
قیبلەنەمایی دلن

***

کەعبە و ئەسوەد حەجەر
پەردە هلینن ژ بەر
لازمە یەک سەجدە فەر
سەجدەیێ شوکرێ ببەر

شیعرەکە بەم بەندە کۆتایی دێ کە وەک کلیل و کلۆم یا خەرجە وایە بۆی:

داتو ببی سەرفراز
ڕەوزەیێ باغێ مەجاز

مەست و خەرامان ب ساز

لێ د مەشن سی و قاز

دەتوانین ئەم شیعرە بەجۆرە موەششەحێکی ئەندەلوسی لە قەڵەم بدەین، هەروەها لە بابەتەکانی تەرجیع بەندیش دەکا چونکە لە حەوت بەند پێکهاتووە، هەر بەندی بریتییە لە چوار دووبەیت (چوارین). قافیەی نیوەدێڕەکانی سێ دوو بەیتی سەرەتا هەموویان وەکو یەکن (ا ا ا ا)، (ب ب ب ب)، (ج ج ج ج)، قافیەی دوو بەیتی چوارەم لە هەموو بەندەکاندا یەکێکە (از).

دوو بەیتی چوارەمی هەموو بەندەکان سێ نیوە دێڕی دووەم و سێیەم و چوارەم لە هەموو بەندەکاندا دووبارە دەبێتەوە تەنیا نیوە دێڕی یەکەم دەگۆڕێ، قافیەکانیان دووبارە نابنەوە و ئەمانەن (ساز، ناز، ئیحتیراز، گاز، بخواز، دلنەواز، سەرفراز).

لەڕووی کێشەوە پەنا دەبەینە بەر کێشی عەرووز لەبەر ڕۆشنایی ئەو تیۆرییەی دەڵێ کێشی شیعری کلاسیکی ئیسلامەوی لە ئەدەبی کوردیدا بە عەرووز دەکێشرێ، بەم پێیە کێشی شیعرەکە بەسیتی چوارگۆشەیی مەتوییە بەعەرەبی (الوزن البسیط المشطور المطوی) (مفتعلن فاعلن)، بەهەموو جۆرێکیش لەم هەڵوێستەدا نابێ خۆمان لە کێشی خۆماڵی لابدەین. ئەم کێشە عەرووزییە لەگەڵ هەندێ کێشی سیلابی خۆماڵی یەکتری دەگرنەوە. ئەم بابەتە شیعرە لە شیعری میللی کوردیدا زۆر باوە بۆ مەتەڵ و شیعری منداڵان و بەیتی ئەفسانەیی بەکاردەهێنرێ.

ئەمە لەبارەی ئاواز و مۆسیقا و ڕیتمی ئەم شیعرەوە، هەرچی وێنە شیعرییەکانیشە، دیمەن چیمەنە، شانۆی ڕووداوە، قارەمان هەمیشە دلبەرە، هەموو دیاردەی سروشت لەپێناوی ڕشتنی قالبی جوانی ئەو جوانەیە: گوڵ بەهەموو بابەتەکانیەوە باڵندە بەهەموو چەشنەکانیەوە.

٢- لە شیعرێکی تریدا جزیری لە پێوەندی گیانی خۆی دەدوێ لەگەڵ پەیکەری خۆشەویستییەکەی، هەرچەندە هەناسەیێکی سۆفیزم فەزای شیعرەکەی گوڵاوپڕژێن کردووە وەکو زۆربەی بەرهەمی شاعیر، بەڵام وێنەکانی بەچاو دەبینرێن، بەدڵ هەستیان پێدەکرێ، سەرەتای شیعرەکەی بەم جۆرە دەست پێدەکا:

ڕەمزێن تە د جانان نە ب ئەندازە درازن

هەر یەک ب هەزار ڕەنگ ڕەوانێ مە دخوازن

وان دربە ل جانێ مە وەکی بەرق و برووسکان

ڕەمزێن تە د جانان نە تنێ سینە گودازن

جانا ژ جەفایا تەو زولمێ چ خەبەر دین

کو تیر ژ جەورا تە د دلدا مە ب گازن

پەروانە و بولبول ب دلن شوعلەیێ عیشقێ

لێ گەر تو نەزەر دی ب خوە ئەو گولشەنی ڕازن

پەیوەستە د وەسلێ کو دمینن ب سەراسەر

بشکۆژ و تەلیسم و وەرەق و نەترەک و بازن

سوببووحی و قوددووسی و حوورێن د بهشتێ

پەیوەستە شەبێ قەدرێ لیقایا تە دخوازن

ڕاز و نیاز و موناجاتی دڵداری تیرێکی ئەوەندە بەهێزن وێنەی برووسکەی ئاسمان خۆیان پیشان دەدەن.ناڵەی من لە زامی تیری نیگای تۆوەیە، تیریش گلەیی لەبەدبەختی خۆی دەکا، چونکە لە خۆت دوور خستۆتەوە و ناخی دڵمت کردووە بەجێگەی ژیانی. دەبینی چیرۆکی عەشقی من و تۆ وەک چیرۆکی بلبل و پەپوولە وایە. بەسەرهاتێکە لە کتێبی گوڵشەنی ڕازدا (باغچەی نهێنی) تۆمارکراوە. ئەم کتێبە یەکێکە لە دانراوەکانی شێخ سەعدەدین مەحموودی شەبستەری (١٢٨٦ - ١٣٢١م). ناوەڕۆکی بریتییە لە وەرامدانەوەی پازدە پرسیار لە گێتیی عیرفانی سۆفیزمەوە، بەرهەمێکی ئەدەبی بەنرخە بەشیعری مەسنەوی خۆی دەنوێنێ.

شاعیر شانۆیێکی ڕۆمانتیکی دروست دەکا، دوو تیپ لە فریشەی بەهەشت یەکەمیان هەر دەڵێ: سوببووح... سوببووح... دووەمیان هەر دەڵێ: قودووس... قودووس... ئەمانە هەتا هەتایە بەتەهلیلەوە حاڵیان گرتووە و ئەم وشانە دەڵێن و دەڵێنەوە. دیارە هەردوو وشەی «سوببووح» و «قودووس» لە ناوەکانی خواوەندن. ئەمانە چاوەنۆڕی شەوی قەدرن بۆ ئەوەی بگەن بەیار.

جزیری شیعرەکەی بەم دێڕانە دوایی پێ دێنێ:

سونبول ب سەما تێن و گولان پەردە دڕاندن

بشکفتنە ئالال و هشین بوونە تەرازن

جۆبار د ڕەوانن چەمەنان تەرح جوانن

مەستانە ب ڕەف ڕەف ل کناران سی و قازن

هەریەک ب تەماشا گەهێ حوسنا تە ژ هەر جا

تەشبیهی نیگاران ب جەمالا تە دنازن

تیران ل مە دت دۆست مە تێ سینە هەدەف کر

نازان ل مە کت یارێ مە زاری و نیازن

میحرابێ دو ئەبروو کو ژ بالا ڤە خویا بن

دەر سەجدەگەهێ عیشقێ نیازی مە نەمازن

گەر حوسن و مەحەببەت ب سەراپەردەیێ جان بن

گەه شاه و گەدا، گەه ب خوە مەحموود و ئەیازن

ئەڤ حوور و پەری چهرە بوت ولاتێ جەمالێ

دەر سووڕەتێ تەحقیق (مەلا) عەینی مەجازن

یەکێک شارەزای ئەو مەڵبەند و ئاقار و مێرغوزار و شاخ و دەرەی مەڵبەندی ژیانی مەلای جزیری نەبێ بەخەیاڵ ناتوانی نەخشی ئەو دیمەنانە بکێشی بەتایبەتی لە جەنگەی بەهاری کوردستانی ڕەنگین، بەڵام مەلای جزیری بەخەیاڵیش بێ، ئیلهام لەو بەهارە ڕەنگاوڕەنگە وەردەگرێ، ئەوجا ئەگەر بەهارەکەی شاعیر لە بەهارە ئەسڵییەکە جوانتر بێ ئەویان زیانێکی ئەوتۆی لێ نەکەوتووە چونکە بووە بەهۆی ئەوەی ئەو داهێنانە جوان و بەرزە بێنێتە ناو لاپەڕەی ئەدەبی کوردییەوە.

ئەم هەموو جوانکارییەی سروشت لە پێناوی نزیکبوونەوەیە لە دلبەر، چونکە سروشت جوانی لە دلبەر وەرگرتووە و لەناو ئەودا تواوەتەوە. ئەگەر یەکێکیان سوڵتان و ئەویتریان گەدا بێ لە گێتیی وردبوونەوەی سۆفیزمدا گەورەیی و بچووکی نامێنێ، ئەوەتە سوڵتان مەحموودی غەزنەوی و ئەیازی یاوەری پەردەی ئەتیکێتی کۆمەڵایەتی لە نێوانیاندا لاچووە و هەردووکیان یەک سەنگیان هەیە و بوون بەیەک. لە کوردەواری لای خۆماندا ئەیاز بە «هەیاسی خاس» ناوی دەبرێ.

٣- مەلای جزیری شیعرێکی تەرخان کردووە بۆ وەسفی گوڵ و بلبل و پێوەندی لەنێوانیاندا، وەکو ئاشکرایە نزیکی گوڵ و بلبل لە یەکترییەوە ڕەنگی لە ئەدەبی کلاسیکی کوردی داوەتەوە. باسی گوڵ و بلبل لە دیوانی مەلای جزیریدا جێگەیێکی تایبەتی هەیە، ئەمە نموونەیێکە لەوانە:

گەر چ بولبول جەوهەرێ زاتی گولە
لێ گولێ ڕەونەق ژ عیشقا بولبولە
گوهدە زیکرێ حال و جووشا بادەیێ
وێ ب بولبول ڕا دەخوونت بولبولە
سووسنان سەد ڕەنگ ئاڤێهتن کەمەند
وان نەگۆ دل بەندێ تایەک سونبولە
سونبولان سەیوان ل دێمی تازە کر
ئافتاب ئیرۆ د بورجا سونبولە
قەت ڤەرێکی ڤی دەمێ حازر دبت
قیسەیا فەسڵی نەکارێ سونبولە
عەرعەرا ڕەنگین ژ تایێ سۆر و زەر
قومرییان سەد ڕەنگی شیرین غولغولە
ڕەمزیا عیشقێ ژ بالا هاتە خوار
قودسییان ئاڤێهتە چەرخێ غولغولە
من ژ دل ناسوورەکێدا هەستییان

(لاجرم) هێژ نەشئەیا داغا کولە
بولبول و پەروانە و فەسل و دەمن
جینسێ عیشقا من تنێ دەردێ کولە
نێرگزا نازک قەدا شەهلایە مەست
دین کرم ئەز بولبولان سەودا گولە
تەبعێ لامیع وەش ز مننەت بولحەسەن
من د دەستدا زولفەقار و دولدولە
هەشقەرێ بەد فیعلێ چی هیکر عەجەب
(بارک الله) خوەش بەزی هەسپێ قولە
زولف و بسکان پوڕ ژ من دل بر بەلێ
ڕشتەیا جانێ (مەلێ) ئەو کاکولە

جزیری لەم شیعرەدا پێوەندیی گوڵ و بلبل دەخاتە بەرچاو، دەڵێ: بلبل عاشقی جوانی گوڵە، ئەگەر گوڵ نەبوایە، بلبل ئەو سرووده پڕ ئاوازە خۆشانەی بەسەریدا هەڵنەدەوت، گوڵیش زیاتر لەبەر ئەوە لە خۆی بایییە چونکە بلبل عاشقیەتی و گۆرانیی ئەڤینی بۆ دەچڕێ.

بلبل و گوڵ وێنەی دڵدار و دلبەرن، ڕەمزی خۆشەویستی و هۆگرین، بلبل دڵدارە و گوڵ دلبەرە، هەروەها وەکو چۆن پەپوولە «مەعشووق»ە و چرا «مەعشووقە»یە.

شاعیر خۆی دەکا بەبلبل، یارەکەی گوڵە. دوو چاوی دلبەر نێرگسی کاڵن، کەزی و بسک و کاکۆڵی وێنەیان لە گوڵی سمڵ (سونبول) وەرگرتووە، گەلێ مانای داهێنراوی دیکە لەو شیعرەیدا دەخاتەڕوو.

مەلای جزیری وەکو هەموو شاعیرێکی دیکە سەرکەوتنی لە دانانی شیعری جواندا دەگەڕێنێتەوە بۆ سەرچاوە بنچینەیییەکە کە دلبەرە. ئەسپی ئیلهامی شیعرم ڕەوان و ڕەهوەن بوو، مەبەس لەو ڕۆژگارەیە کە هێشتا گرفتاری دڵداری نەبوو بوو، بەڵام لە کاتێکدا ئەسپی ڕەسەن و ئازا و خۆشڕەو کەوتە دەستی هی وەکو ولاغەکە و شمشێرەکەی ئیمامی عەلی، دولدول و زولفەقار، لەو کاتەوە کانی شیعری تەقییەوە و توانایی ئەوەی پەیداکرد شیعری پڕ مانا بڵێ.

جزیری یادی نیشتمانی دەکاتەوە

دڵداری هەرچەندە سنووری ئایینی و نەتەوەیی بۆ نییە بەڵام نزیکترین بەڵگەی دڵداری لەناو هەموو کۆمەڵێکدا کیژی نەتەوەیە. واتە خاوەن هەست لە کۆمەڵەکەی خۆیدا تووشی ئەو نازەنینانە دەبێ بەزمانێک قسە دەکەن زمانی دایکی هەردووکیانە. مەلای جزیری لە بڕە شیعرێکیدا لە وەسفی خۆشەویستەکەیدا دەڵێ:

لاتێ حوسنی و شەهێ خووبانی

ب خوە هەم خانی و هەم خاقانی
یووسفی سانی تو ئیرۆ خانم
کو ب حوسنا خوە نەدیری سانی
ب سورِ و هەیبەت و سەهمێ خوە پەری
ب تە شێتن ل بۆتان سولْتانی
ب تەبلخانەیێ شاهی وەرە تەخت
کو تو ئیرۆ شەهێ کوردستانی
کاکولێ بەردە ب سەر خال و خەتان
کو موسەلسەل بنومت ڕەیحانی
ئیسمێ ئەعزەم مە دڤێ چل ئیسمی
ژ دو حەرفان ب موعەمما زانی

لێرەدا شاعیر ئەوە دەردەخا خۆشەویستەکەی جوانی جوانانە لەو جوانتر نییە، یا جوانی وەک ئەویش نییە یووسفی کوڕی یەعقووب نەبێ، جا ئەگەر یووسف یەکەم بێ، یاری جزیری دووەمە، بەڵام ئەگەر یووسف دووەمی هەبێ خۆشەویستی شاعیر دووەمی نییە و هەر خۆیەتی.

یاری جزیری جوانی جوانانە، واتە کچانی کورد هەموویان جوانن، بۆیە دەبێتە سولْتانی هەرێمی بۆتان، شاعیر تەنیا بەوەش ناوەستێ بەڵکو گەورەتری دەکا و دەیکا بەشاهی هەموو کوردستان. ئەمەش بێگومان بەسۆزترین بەڵگەی ئەڤینییە بەرامبەر بەنیشتمان و ڕۆڵەکانی نیشتمان.

جگە لەمە جزیری قەسیدەیێکی بیست و دوو دێڕە شیعری هەیە بەناوی «ئەی شەهەنشاهێ موعەززەم» بۆ پێداهەڵگوتن و ستایشی میری بۆتانی وتووە، لەوێدا گەورەی دەکا و دەیگەیەنێتە پلەیێک وەکو ئەوەی شاهنشاهی هەموو گێتی بێ نەک تەنیا نیشتمانی خۆی کە «کوردستان»ە، لە شیعرەکەدا دەڵێ:

ڕایەتا فەتحێ ب نەسرا (لم یزل) مەنشوور بوو
شەهسوارێ فەردێ سوبحانی عەلەمدارێ تە بی
نەی تنێ تەبریز و کوردستان ل بەر حوکمێ تە بن
سەد وەکی شەهێ خوراسانێ د فەرمانێ تە بی
گەر چ دەر ئیقلیمێ رابیع هاتی تەختێ سەلتەنەت
پادشاهێ هەفت ئیقلیمان سەلامکارێ تە بی
چیمەنا سولْتانییێ یەک لا لە یەک باغێ تە بت
گوڵشەنا خاقانییێ خارەک ژ گولزارێ تە بی

لەم شیعرەدا شاعیر قسە لەگەڵ میری بۆتان دەکا لە هەموو مەدحەکانی پەنجە بۆ ئەو درێژ دەکا و پێی

دەڵێ ئاڵای سەرکەوتن هەمیشە بەدەست تۆیە، تۆ لەلایەن کردگارەوە تەنیا تەورێز و کوردستانت پێ نەبەخشراوە، بەڵکو شای خوراسانیش ملکەچی تۆیە، تۆ ئەگەرچی لە ئیقلیمی چوارەم تەختی سەڵتەنەتت دراوەتێ، بەڵام پاشاکانی هەر حەوت ئیقلیم دەستی ڕێزیان خستۆتە سەر سنگ بۆ تۆ.

ئەوەی جێی خۆیەتی لێرەدا بوترێ ئەوەیە، بەپێی دابەشکردنی گۆی زەوی ئێمە لەلایەن جوگرافییە کۆنە کلاسیکییەکانی ڕۆژهەڵاتەوە هەموو زەوی کرابوو بەحەوت ئیقلیم (هەرێم)، خاکی کوردستان بەناوچەی بۆتانەوە لە ئیقلیمی چوارەمدا بوو.

سروودی بەیانی باش (صباح الخیر)

ئەم شیعرە جۆرە تەرجیع بەندێکە لە نۆ پارچە (کوپلە) پێکهاتووە. هەر پارچەی لە سێ دوو بەیت خۆی دەنوێنێ، دوو بەیتی یەکەم و دووەم هەر چوار نیوە دێڕی لەسەر یەک قافیەن (ا ا ا ا)، (ب ب ب ب) هتد... دوو بەیتی سێیەم بەحسێب تەرجیعەکەیەتی، نیوە دێڕی یەکەم قافیەی (انم)ە، نیوە دێڕەکانی دووەم و سێیەم و چوارەم لە هەر نۆ کۆپلەدا دووبارە دەبنەوە، نیوە دێڕەکان ئەمانەن:

(صباح الخیر یا خانم)
وەرە بیناهییا چەهڤان
ببینم بەژن و بالایێ

ئەم سرووده ڕەوان و پڕ ئاوازە سووکەی شاعیر لەسەر کێشی عەرووزی «هەزەجی چواری سالم» (مفاعیلن مفاعیلن) هۆنراوەتەوە، ئەمە هەندێ لە بەندەکانی تەرجیع بەندەکەیە:

(صباح الخیر) خانێ من
شەهێ شیرین زەبانێ من
تویی ڕووح و ڕەوانێ من
ببت قوربان تە جانێ من
(تعالی الله) چ زاتی تو
چ وەی شیرین سیفاتی تو
نەوەک قەند و نەباتی تو
یەقین ڕووح و حەیاتی تو
حەیات و راحەتا جانم
(صباح الخیر یا خانم)
وەرە بیناهییا چەهڤان
ببینم بەژن و بالایێ

***

(صباح الخیر) مەستا من
لەتیفا جام ب دەستا من
خومار و مەی پەرستا من
تویی مەقسوود و قەستا من
ژ مەقسوودان تویی بەس من
بن بەر چەرخێ ئەتلەس من
ژ غەیری تە نەڤێت کەس من
ب ڕەشتۆ زێن موقەووەس من
د بەندا زولفێ چەوگانم
(صباح الخیر یا خانم)
وەرە بیناهییا چەهڤان
ببینم بەژن و بالایێ

***

ژ شەهکاسا کو قەرقەف تێ
مەیا نوورین موشەررەف تێ
نیشانەک دلبەرێ کەفتێ
ژ بۆ من هەر سەحەر خەف تێ
ژ وی جامی دنووشم ئەز
سەحەر لەو نەی ل هووشم ئەز
ژ عامێ لێ دپووشم ئەز
ب جان هەر لێ دوکووشم ئەز
کو غالیب مەست و سەکرانم
(صباح الخیر یا خانم)
وەرە بیناهییا چەهڤان
ببینم بەژن و بالایێ

***

وەرە پێشبەر (مەلایێ) خوە
شەهید و موبتەلایێ خوە
ب شەفقەت کە لیقایێ خوە

(مەلا) نەمرت ب دایێ خوە
مەسیحایی ل بیماران
کەسێ گەزتی دو ڕەشماران
شەهیدێن شیر و مووکاران
کری ئامانجێ نووباران
ل دیدارا تە حەیرانم
(صباح الخیر یا خانم)
وەرە بیناهییا چەهڤان
ببینم بەژن و بالایێ

ئەم بڕە شیعرە مۆنۆلۆجێکە شاعیر بەرەو ڕووی یاری نازداری دەکاتەوە، خۆشەویستەکەی تەنیا گوێ دەگرێ و وەرام ناداتەوە، جزیری دەمێک بەبەژن و باڵای هەڵدەڵێ، دەمێکیش قسەجوانەکانی دەبن بەموناجات لە خوارەوە بۆ سەرەوە. شاعیر بەرامبەر پەیکەرێکی ئەڤینی گۆرانیی پڕ ئاوازی خۆشی دەچڕێ. یاری نیگارین کیژۆڵەیێک نییە لە چواردە بەهاری تەمەنی وەستابێ، بەڵکو ژنێکی قەیرەی خانومانە، دنیا دیتەیە، هەموو هەرزەییێک و مێردمنداڵی تازە سمێڵیان سەوز بووە ئەوانیش گرفتاری ئەفسانەی دەبن و خۆیان بەحەیرانی دەکەن.

مەدح و ستایشی خانی خانان

یەکێ لە شیعری مەدح و ستایشەکانی مەلای جزیری ئەو قەسیدە ناودارەیەتی کە بۆ میری بۆتان شەرەفخانی وتووە بەنازناوی خانی خانان بەخەڵکی دەناسێنێ:

خانێ خانان لامیعێ نەجما تە هەر پوڕ نوور بی
کەشتییا بەختێ تە ئەز بایێ موخالیف دوور بی
کەوکەبا سەعدا شەرەف تالیع دنێڤ بورجا تە بت
داتنێ ژ چەرخێ بەلا شوبهی مەهێ مەنزوور بی
ئەنجومێ چەرخێ موحەددەب هەر ژ زاتێ تەی شەریف
کەسبێ ئەنواری بکن حەتتا کو نەفخا سووڕ بی

بەلای شاعیرەوە میری بۆتان لە شاری جزیرە لە هەموو گەورەییێکی گێتی گەورەترە، لەبەر ئەوە دوعای بۆ دەکا هەمیشە ئەستێرەی دواڕۆژی لە گەشەکردندا بێ و کەشتیی بەختی لە ڕەشەبا بەدووربێ. ڕۆژگاری پڕ لە بەختیاری و ژیانی سەربلَندی و دەسەڵاتی فراوانی تا ڕۆژی مەحشەر بێ.

ئینجا شاعیر میر دەخاتە تای تەرازوو و لەگەڵ گەورە پیاوانی مێژوو بەراوردی دەکا و دەڵێ:

پاشی نەوشیروان، دبێم دێ حاکیمێ عادیل تویی

میسلی حاتەم دێ ب دانێ دەر جەهان مەشهوور بی
ما جزیرێ شوبهی دارێ تەختێ هەفت ئیقلیم بت
هەم ب حوکم و سەلتەنەت ئەسکەندەر و فەغفوور بی
میسلی جەم جاما زەرین خالی نەبت تە ژ بادەیێ
دا ژ خەمرا شادمانی دائیمەن مەخموور بی
ما دباغێ عەیش و نووشێ هەر ب ساز و ئەرغەوان
کامران و کام بەخش و دل خوەش و مەسروور بی

لێرەدا جزیری دەڵێ: بۆتان لە فەرمانڕەواییدا گیانی یەکسانی لەلای وەکو ئەوەی نەوشیروان وایە، لە دەستبڵاوی و چاوتێری حاتەمی تایی بەناوبانگی ناو عەرەبانە، دەسەڵاتی لە شاری جزیرە نموونەی دەسەڵاتی هەر حەوت ئیقلیمە لە وڵاتی گریکەوە تا چین، میر خۆی لە شێوەی ئەسکەندەری مەکدۆنی و فەغفوور (خاقان)ی چین دەنوێنێ، وەکو جەمشیدی جەم با جامی زێڕینی بە مەیی بەختیاری شادمانی بکا، هەردەم ژیانی ئاواز و بەختیاری و خۆشی بێ.

شاعیر لە دوعایدا بەردەوامە و تەمەنی هەمیشە زیندوویی بۆ دەخوازی:

ما تە عومرێ خزر و نووح و مولکێ زولقەرنەین بتن
گونبەدا چەرخێ مولەممەع هەر ب تە مەعموور بی
خاسێ تەشریفێ تە بن دەریا و دەربەندێ عەجەم
داخەلاتێن هەر سەحەر سەد زەرکەش و مەخموور بی

شاعیر تەمەن درێژی خدری زیندە و نووح پێغەمبەر و دەسەڵاتی ئەسکەندەری مەکدۆنی بۆ میری بۆتان دەخوازێ بۆ ئەوەی ڕۆژگاری واڵا بەو ئاوەدان بێ، کە دەسەڵاتی میر ئەوەندە فراوان بێ پێویستە فەرمانڕەوایی زەریا و خاکی عەجەم بکەوێتە بەردەستی بۆ ئەوەی هەموو ڕۆژی بەسەدان پارچەی ئاوریشم و قوماشی مەخمەل و زەڕین داو بەخەڵات بداتە نزیکەکانی.

جزیری بەم دێڕانە دوایی بەشیعرەکەی دێنێ:

ما لیسانێ من دوعا گوویێ ل دەرحەق وەسفێ خان
مەزهەرێ سیڕرا کەلامی وەک درەختا توور بی
هەر د مەدحێ تە و سەنا ئێ سینە و قەلبێ (مەلێ)
بێ تەفاوت قولزوما پوڕ لوئلوئێ مەنسوور بی (منشور)
ژ ئاستانێ دەولەتی غائیب نەبی جارەک (مەلا)
دا ژ فەرمانێ موکەررەم دەم ب دەم مەئموور بی

لە سەرانسەری ئەم قەسیدەیەدا وەکو بڵێیی مەلای جزیری وێنە و ڕستە و مانای ڕەوانبێژی داهێنراوی

ئامادەکرا و بەکار دێنێ، واتە ڕەنگە ئەم وێنە و ڕستانە لەبەر چاومان شتێکی نامۆ نەبن و لە گوێماندا وەک ئاوازێکی بیستراو بزرنگێنەوە. ئەمە ڕاستە ئەگەر مەسەلەکە بە بیروڕای ڕۆشنبیری کوردی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەم و هەموو سەدەی بیستەم وەربگرین، واتە ڕۆژگارانی دوای دروستبوونی قوتابخانەی شیعری نالی، بەڵام ئەگەر بیرمان بۆ نیوەی دووەمی سەدەی شازدەم و نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەم بڕوا کە مەلای جزیری تیایاندا ژیاوە، ئەو کاتە بۆمان ئاشکرا دەبێ هەندێ لەم وێنە و ڕستە و مانا داهێنراوە جوانکارییانە بۆ یەکەمین جار مەلای جزیری لە بەرهەمی ئەدەبی ئیسلامەوی (عەرەبی و فارسی و تورکی عوسمانی)یەوە هێناویەتییە ناو ئەدەبی کوردییەوە.

تەرجیع بەندی شاعیر

دیوانی مەلای جزیری دوو تەرجیع بەند دەور دەکاتەوە:

١- تەرجیع بەندی یەکەم بریتییە لە پێنج پارچە غەزەل، هەر پارچەی لە دە نیوە دێڕ شیعر پێکهاتووە، لەمانە نۆ نیوە دێڕ شیعر لەسەر یەک قافیەن (ا ا ا ا ا...)، (ب ب ب ب ب ...) هتد. نیوە دێڕی دەیەم لەهەر پێنج پارچەکەدا ئەوانیش لەسەر یەک قافیەن (...وودێ).

تەرجیعەکە لە دوای هەر پارچەیێک دووبارە دەبێتەوە، هەروەها سەرەتای پارچەی یەکەمیش بەتەرجیعەکە دەست پێدەکا، واتە شەش جار لە تەرجیع بەندەکەدا دووبارە دەبێتەوە.

ئەمە دوو نیوی دێڕە تەرجیعەکەیە:

سەنەما سوڕ ژ سەمەد شەوقێ ژ حەق دایە وجوودێ
گەر عەزازیلی بدیتا نە دبر غەیری سووجوودێ

لە غەزەلی یەکەمی تەرجیع بەندەکەدا جزیری دەڵێ:

غەرقی بووم ئەز د غەما عیشقێ د وەقتێ سەحەری بوو
کو تەجەللایێ جەمالێ ژ میسالێ بەشەری بوو
نە ژ لەونێ بەشەران من دییە لێ دێم زەری بوو
ئەز دبێم ڕووحێ قودس بوو ب خوە یا حوور و پەری بوو
لەو ب حوسن و نەزەرێ ڕەمزەک ژ سڕا قەدەری بوو
خەمری یێن سەیر ل دێم حەلقە ل دۆرا قەمەری بوو
سەد خەدەنگ دانە جەگەر سینە ژ زەربێ ب کەری بوو
ل مە ئێش و ئەلەمان زێدە ژ تیرا قەجەری بوو
دل ژ مە بوویە پەلەک جان و جەسەد تێک سەقەری بوو
لەو مە شەب تا ب سەحەر نالەیە وەک موغنی و عوودێ
(سەنەما سوڕ ژ سەمەد شەوقێ ژ حەق دایە ووجوودێ

گەر عەزازیلی بدیتا نە دبر غەیری سووجوودێ)

له غەزەلی پێنجەم که دوایی تەرجیع بەندەکەیە، شاعیر دەڵێ:

بێ حیساب شۆخ و شەپالێ ل (مەلێ) قەهر و غەدەر کر
نە ئەم ئانینە خەیالێ نە ل حالێ مەنەزەر کر
قەت نەکر شەفقە، لیباسێ غەزەبێ زێدە د بەر کر
عیللەتا جەور و جەفا و ئەلەمێ جە ل جەگەر کر
عەللاندین د فیراقێ ستەمێ سینە بکەر کر
ئاه حەتتا مرنێ ئەڤ ژ مە ڕا داغ و کەسەر کر
سەفەرا شام و عیراقێ ل مەخوەش لازم و فەر کر
ب مەدا ژەهر و ڕەقیبان د دەڤی شەهد و شەکەر کر
ئەم بووین پێت و پەڕەنگ لەو ژ ویسالێ مە حەزەر کر
نازک و نەی شەکەر و خووب و شرین قەدد و حودوودێ
(سەنەما سوڕ ژ سەمەد شەوقێ ژ حەق دایە ووجوودێ
گەر عەزازیلی بدیتا نەدبر غەیری سوجوودێ)

٢- تەرجیع بەندی دووەم بریتییە لە پێنج پارچە غەزەل، هەر پارچەی لە دوازدە نیوە دێڕ شیعر پێکهاتووە، یەکێتیی قافیە لەهەر دوازدە نیوە دێڕ شیعری هەر پارچەیێک دیار و ئاشکرایە (ا ا ا ا ا ا...)، (ب ب ب ب ب...) هتد.

تەرجیعەکە لە دوای هەر پارچەیێک دووبارە دەبێتەوە، لە سێ نیوە دێڕ شیعر پێکهاتووە، قافیەی بەم جۆرەیە (ا ا ب).

ئەمە سێ نیوە دێڕی تەرجیعەکەیە:

ئەوە من ڕووح و حەیات و ئەوە من قیبلەیی زات
سەنەما سوڕ ژ سەمەد نەی شەکەرا لەب ژ نەبات
(أحسن الله تبارک) ژ سوڕا وێ سەنەمێ

لە غەزەلی یەکەمی تەرجیع بەندەکەدا جزیری دەڵێ:

ئەنوەرا ڕەنگ فریشتە بەشەرا حوور سروشت
یا ژ مسکێ خوتەنی خال و خەت و کاکول و قشت
گەر خوە نیشان سەقەرێ دت دکرت حوور بهشت
کەعبەیا تێ نەبت ئەو بوتکەدەیە و دێڕ و کنشت

کو نەسیب دان ژ ئەزەل حەق ژ مەڕا عیشق نوشت
فەیدە ناکن ل مە ئیسم و نە تلسم و نە نڤشت
زاهیری دا مە عەزابەک وەه کو باتین ڤە بهشت
سوهتنێ دایە هناڤان و جەگەر تێک برشت
قەسدێ وەسلێ مە ب جان کر کو ڤەداین و نەهشت
دەست نەهلین ژ تەلەب ئەرمە دڕێ چت سەروتشت
پشتێ نادین دو هەزار خەنجەر و تیر و ڕم و خشت
مە سەرێ دانییە ڕێ و ب خو دێ بەستییە پشت
ئەوە من ڕووح و حەیات و ئەوە من قیبلەیێ زات
سەنەما سوڕ ژ سەمەد نەی شەکەرا لەب ژ نەبات
(أحسن الله تبارک) ژ سوڕا وێ سەنەمێ

لە غەزەلی پێنجەم که دوایی تەرجیع بەندەکەیە، شاعیر دەڵێ:

د ڕییا دۆستێ (مەلا) یەک جهەت و سادە دلین
مە حەتا جان هەیە حاشا ژ تەلەب دەست بهلین
یا دڕێ سەر بدرین یا ب موورادێ وەسلین
مە چ پەروایێ ڕمێن پەڕوەش و شیرین قزلین
تا ئەبەد مەست و هەلاکین ژ شەرابا ئەزەلین
ژ جەفا و ستەما وێ ژ جەگەر پوڕ د کولین
پەردەیا گۆشە قەسەب بێ تو ژ سەر دێمی هلین
کو د شەرقێ مەه و خورشید ژ شەوقێ بەتتلین
لەو ژ سوڕ سورمە د دیرین و نە موحتاجی کلین
مەست د نێڤ تۆڕ و لەفان مار ل سەلوێ فتلین
سورمەدارین ژ سوڕێ مەستێ ژ قودرەت کەملین
مە ژ غەفلەت دو ژها دین و ژ سەهمێ خەجلین
عیشوەگەر شیوە نومایا مە ژ وێ ڕووح و حەیات
سەنەما سوڕ ژ سەمەد نەی شەکەرا لەب ژ نەبات
(أحسن الله تبارک) ژ سوڕا وێ سەنەمێ

هونەری تەرجیع بەند لە ئەدەبی کلاسیکیدا کەمە، هەموو شاعیرێک پەنای بۆ نەبردووە، لە شیعری

عەرەبیدا نەبووە، لە شیعری نەتەوە موسوڵمانەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەیە، زیاتر بۆ مەبەسی گۆرانی بەکاردەهێنرێ، بەتایبەتی لە کۆبوونەوەی ئایینی وەکو مەولوودی پێغەمبەر لە کۆمەڵی کوردەواریدا، لە ڕووی ناوەرۆکیشەوە تەرجیع بەند هەموو بابەتەکانی موناجات و نەعت و وەسف و پێداهەڵگوتن و ئەوانی دیکە دەگرێتەوە.

چوارینی جزیری

دیوانی جزیری حەڤدە چوارینی گرتۆتە خۆ. چوارین لە ئەدەبی کوردیدا لە چوارنیوە دێڕ شیعر پێکهاتووە، واتە ئەگەر دێڕی یەکەم و دووەمی هەموو غەزەل و قەسیدەیێکی شیعری عەرووزی کلاسیکی وەربگرین، دەتوانین ناوی بنێین «چوارین»، بەم پێیە لە ڕووی قافیەوە نیوە دێڕی یەکەم و دووەم و چوارەم یەک دەبێ، بەڵام نیوە دێڕی سێیەم دەگۆڕێ (ا ا ب ا). هەروەها چوارینی یەکێتی قافیەش دەبینرێ، واتە هەر چوار نیوە دێڕ شیعر لەسەر یەک قافیە دەبن (ا ا ا ا). چوارینەکانی مەلای جزیری هەموویان نیوە دێڕی شیعرەکانیان لەسەر یەک قافیەن.

لە چوارینێکدا جزیری دەڵێ:

قەوسێ تە هیلالی ب دەلالی کەشها
بەژنا تە ژ شەنگی ب دەرەنگی مەشها
ماریێ ژ حەریرێ د عەبیرێ خوەشها
ماوەر بوو ژ وان زولفێ د زەنگی وەشها

لەم چوارینەدا شاعیر زانیارییێک وەک بروسکەیێکی کورتدا هاتبێ وەسفی دوو برۆی دەلال و بەژنی شۆخ و شەنگ و بسکی ئاوریشمین دەکا، لەناو قالبی مەتریالی یارە خۆشەویستەکەی.

لە چوارینێکی دیکەدا دەڵێ:

سەر دەفتەرێ وەسفێن تەیە دیباجەیێ دل
یەک قەترە ژ لوتفا تەیە سیراجەیێ دل
زیکرێ تە دکت دوڕ و زیا لەهجەیێ دل
تەیرێ نەفەسا های و هوویا لەهجەیێ دل

لەم چوارینەدا جزیری موناجات لەگەڵ یاری دەکا و پێی دەڵێ: دیباجەی بەسەرهاتی دڵ و ڕووناکی ناو دڵ لە وەسفی جوانی تۆ و دڵۆپێک لە سۆزی تۆ وەرگیراون. زمانی حاڵی لە زیکری تۆ دایە، حاڵ و های و هووی دەروێشان بۆ یادی تۆیە.

لە چوارینی سێیەمدا دەڵێ:

پەردە حەبابی ب حیجابێ تە ڤەدائین
سەروی د چەمەندا و دبەندا هەوە دائین

هەرچەندە تو میری مە فەقیر و گەدائین
زانی ژ گیانێ خوە ب خانێ خوە فیدائین

لەم چوارینەدا شاعیر دیسانەوە لەگەڵ یاری قسە دەکا و ئەوە دەردەخا کە گەورەیە، کەسانی وەک شاعیر لەژێر باڵی ئەون، لەناو بەندی ئەودا دەژین، هەرچەند یار میرە و ئەوان گەدا و هەژارن، بەڵام گیانیان بەقوربانی گەورەی خۆیان دەکەن.

چوارینەکانی مەلای جزیری لەگەڵ ئەوەی وێنە و مانای ڕووکەشیان وەسفی کچێکی زەمینی دەنوێنێ و بووە بەیاری نازداری شاعیر بەڵام هەناسەیێکی سۆفیزمی ئیسلامی تێدا بەدی دەکرێ، ئەو جوانە دەبێتە وێنەیێکی ماقووڵ لای ئەو سۆفییانەی باوەڕیان بە«یەکێتی بوون» هەیە.

دیالۆجی نێوان مەلای جزیری
و میر عیمادەدینی جزیری

دیالۆجێکی شیعرییە لە نێوان مەلای جزیری و میر عیمادەدینی جزیری. قسەکانی هەردوولایان هەریەکەی لە شەش نیوە دێڕ شیعر پێکهاتووە، کێشی عەرووزییەکەی هەزەجی تەواوە (مفاعیلن مفاعیلن). لە ڕووی قافیەشەوە نیوە دێڕی یەکەم و سێیەم و پێنجەم یەکێکە، دووەم و چوارەم و شەشەم یەکێکی دیکەیە (ا ب ا ب ا ب)، ئەگەر هەمووی بەسەریەکەوە بخوێنرێتەوە وەکو قەسیدەیێک دەکەوێتە بەر چاو لە سی و نۆ بەند پێکهاتووە، نیوە دێڕی هەموو دیالۆجەکە بخرێنە پاڵ یەکترییەوە ژمارەی نیوە دێڕەکان دەبێتە (٢٣٤) نیوە دێڕ شیعر.

بیست بەند لە دیالۆجەکە قسەی مەلای جزیرییە و نۆزدە بەندی قسەی میر عیمادەدینە، چونکە دیالۆجەکە بەقسەی مەلای جزیری دەستی پێکردووە و کۆتاییەکەشی هەر قسەی ئەوە.

بەڵام پرسیارێکی سەرەکی لە ناوەوەیە، ئایا دەکرێ دوو شاعیر بەرامبەر بەیەکتری دابنیشن، یەکەمیان شیعرێک بڵێ و ئەوی دیکەیان وەرامی بداتەوە، بەمەرجێ قسەکانیان شیعرێکی ڕێکوپێک بێ لە ڕووی ڕوخسار و ناوەرۆکەوە؟ ئێمە لامان وایە ئەمە کارێکی قورسە، بیروڕا لەم لایەنەوە زیاتر بۆ ئەوە دەچێ مەلای جزیری خۆی خاوەنی هەموو شیعرەکەبێ، بەخەیاڵ بۆچوون و وێنە شیعرییەکانی خستبێتە ناو بابەتێکی دیالۆج لە نێوان دوو کەسدا بێ. ئەم دیاردەیە لە ئەدەبی نەتەوەکانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواش هەیە.

دەمێنێتەوە سەر ئەوەی ناوونیشانی میر عیمادەدین بەتەواوی لە مێژووی نەتەوەی کوردا ئاشکرا نییە. بێگومان ئەگەر ئەم مەسەلەیە ساغ بکرێتەوە کەڵکێکی زۆری دەبێ بۆ مێژووی میللەت. بەڵام لە ڕووی ئەدەبییەوە بۆ ئێمە گەلێک گرنگە جێگەی ئەو کەسەی لەگەڵ مەلای جزیریدا بەشداری کردووە لە ڕێکخستنی ئەم دیالۆجە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا دیاری بکرێ. بەپێی ئەو زانیارییانەی لە ناوەوەن ئێمە بۆ ئەوە دەچین شیعرەکە هەمووی لەلایەن مەلای جزیرییەوە هۆنرابێتەوە.

لە سەرەتای دیالۆجەکەدا مەلای جزیری دەڵێ:

سەلاما من سەنا خوانی
سەرحەر گەھ کەوهەر ئەفشان بت
ب خدمەت عەرزێ سولتانی
عەبیر و عەنبەر ئەفشان بت
ب سوورەت ئەمرێ سوبحانی
سەر ئەلقابێ زەرئەفشان بت

میر بەم شێوەیە وەرامی دەداتەوە:

سەلاما سانیعێ قادر
(مەلا)دا پێ موعەتتەر بی
موفەررەح بت مەلێ خاتر
پەیاپەی لێ موکەررەر بی
ژ جاما خاترێ عاتر
مە ژێ ئایینە ئەنوەر بی

لە قسەیێکی دیکەیدا لە دیالۆجەکە مەلای جزیری دەڵێ:

میسالا سوورەتا چینێ
غەلەت مانی خەتا کێشا
کو من دی بوو د ئایینێ
ژ بەر زولفا دو تا کێشا
مەدی بوو شەکلێ شیرینێ
تو ئوستادان وە ناکێشا

لە وەرامدا میر دەڵێ:

کو کێشا کاتبێ غەیبێ
خەتێ رەیحان ل کافوورێ
چ ئایەت بوو ژ (لاریب)ێ
رەشاندی زولمەت و نوورێ
د یاقووتا مە دێ مەی بێ
ژ دەستێ وێ سیفەت حوورێ

لە کۆتایی دیالۆجەکەدا میر دەڵێ:

د باغێ لەفز و مەعنایێ
مە کێشا شانە شمشادە
ژ ڤێ ئیملائو ئینشایێ
مە لەوحێ دل نوما سادە
ژ حوسنێ رەوەنەقەک دایێ
کو شەیخ ئەحمەد مە ئوستادە

لە وەرامدا مەلای جزیری بەم ڕەنگە کۆتایی بەدیالۆجەکە دێنێ:

د بەحرا قولزوما میران
ب غەوواسی گوهەر چینم
د بەحسا شەرح و تەفسیران
تو دەریایان وە نابینم
ژ میر و بەگلەر و چیران
غولامێ میر عیمادینم

لە دوای خوێندنەوەی ئەم دیالۆجە لە هەموو دێڕە شیعرەکاندا یەک شێوازی دەبینرێ، ئەوەی مەلای جزیری وتوویەتی دیارە شێوازی خۆیەتی، ئەوەی بەناوی میرەوە تۆمارکراوە ئەویش شێوازی مەلای جزیری پێوە دیارە، ئەگەر میر شاعیر بووایە و شیعری دیکە بەناوی ئەوەوە لە ناوەوە بوایە بێگومان شیعرەکانی ئەومان لەم دیالۆجەدا بۆ خۆی دادەنا. مەسەلەکە هەرچۆنێ ئەم دیالۆجە شیعرییە لە بەرهەمە جوان و ڕەنگینەکانی ئەدەبی کۆنی کوردییە.

دیالۆجی مەلا و فەقێ

ئەگەر دوو شاعیر بکەونە گێتیی خەیاڵەوە ڕاز و نیازی دڵی خۆیان بۆ یەکتری هەڵبڕێژن هەروا بەقسەی ڕووت، بێگومان ئەو قسانە دەچنە ناو ئەدەبی داهێنان با مەرجە ڕووکەشییەکانی شیعریشیان تێدا نەبێ، خۆ ئەگەر بە ماقوولیش نەزانرێ وا کتوپڕ دوو شاعیر بەرامبەر یەکتری دابنیشن و وەکو کۆتری هاقوو بۆ یەکتری بخوێنن، خۆ هەر شاعیرێک لەم دووانە کۆمەڵێک «شتی» خۆی هەیە، لە خەڵکی تر جیای دەکاتەوە، ئا لەم گفتوگۆیەدا ڕەچاوی ئەوە کراوە، ئەوەی مەلا وتوویەتی شەقلی شاعیرییەتی مەلای پێوەیە، بەتایبەتی لە ڕووی ناوەرۆکەوە، ئەوەی فەقێش وتوویەتی ئەدگاری شاعیرییەتی خۆی پێوەیە. ئەمە بێگومان پێش ئەوەی ببێتە شیعر هەر قسەی ڕووتە خەیاڵبازییەکەی ئەم دوو شاعیرەیە لە پاشانا بۆتە شیعر. خۆ ئەگەر بیریش بۆ ئەوە بڕوا شاعیرێک لەم دووانە بەناوی هەردووکیانەوە ئەم گفتوگۆیەی دروست کردبێ، لەو کاتەدا هەر کامەیان بووبێ ڕەچاوی «شتی» شاعیرەکەی تری کردووە. بەڵام هەرچۆنێ بێ ئەم گفتوگۆیە بەرهەمی دوو شاعیری گەورەی کوردە، ئەمانە

ڕەنگە مامۆستا و قوتابیش بووبن.

ئەم دیالۆجە شیعرییە لە شاری جزیرێ لە ساڵی ١٦٢١م لەلایەن مەلای جزیری و فەقێ تەیرانەوە ڕێکخراوە. وتەکانی هەر شاعیرێک لەم دیالۆجەدا خراونەتە ناو چوارچێوەی شەش نیوە دێڕ شیعر، قافیەیان (ا ب ا ب)یە.

هەردوو شاعیر کە دەکەونە گفتوگۆی شیعرییەوە لە پێشانا سڵاو لەیەکتری دەکەن:

فەقێ: سەلاما من حەقیرێ
سەدەفەک دڤێ تێکن
ئیرۆکە ل جزیرێ
حەقە کو ل (مەلێ) کن
هەلا کە ژ دەربا تیرێ
دەرمان هەیە کو لێکن.
مەلا: سەلامێن مەلایکەتان
بی حەدد و بێ حسێبن
شوبهەتی ئاڤێن شەتان
ژ (مەلا) ل (میم و حێ) بن
هەلاکێن ژ زەحمەتان
دەرمان ژ لام و بێ بن

ئینجا دەکەونە ڕەمز و داخراو و مەستوور و نهێنییەوە، هەندێ زاراوەی سۆفیزم بەکاردێنن (نەک داهێنانی سۆفیزم) بۆ ئەوە پەنا دەبەنە بەر ئەو تیپانەی لە سەرەتای هەندێ لە سوورەتەکانی قورئانا هاتوون. ئەم تیپانە دەکەنە ڕەمز نەک بۆ کردنەوەی نهێنییەکان بەڵکو پتر خەستکردنی نهێنییەکان کە ئەمە لە دوا جاردا دەبێ بەهەوێنی داهێنان لە گێتیی پڕ لە تەمومژی شەوقی نادیار کە تەنیا دڵ هەستی پێدەکا نەوەکو چاو. هەندێ جاریش بەشێوەییێک ئەم تیپە (حەرف)ە دروشمییانە بەکاردێنن پیاو بیر و خەیاڵی دەڕوا بۆ لای پێڕەوانی تەریقەتی حورووفی لە سۆفیزمی ئیسلامیدا کە مەلا پەرێشانی کورد نوێنەری ئەم ڕێکخراوە سۆفیزمە بووە لە ئەدەبی کوردیدا:

فەقێ: شەربەتا لام و بێیان
ئەز نادم ب حەیاتێ
مەعدەنا دال رێیان
دبارین نەباتێ
زاهیر دکن مەعنێیان

ز حوسنا بوت ولاتێ
مەلا: ژ نەقشێ بوت ولاتان
مە سینە بوتخانەیە
تەعەییونا سیفاتان
تەجەللا قەلبێ مەیە
د عید و شەڤ بەراتان
ژوان را مە سەجدەیە
فەقێ: سەجدەیا شوکرێ جارەک
مە فەرزە د ویسالێ
نەپەردە نە ستارەک
ل بەر وەجهێ هیلالێ
(أحسن الله تبارک)
ژ سوڕڕا وێ جەمالێ
مەلا: جەمالا نوورێن سافە
د وەجهێ تەجەللایێ
ب حەرفێن خوە کەششافە
زەمیر ددن مەعنایێ
حا میم عەین سین قافە
د ڕەمزا موعەممایێ
فەقێ: حێ یێن د حەفت حامیمان
نوقتەیان لێ پەیدا کن
ئیسمێ دو تاسێن میمان
دو میمان ژێ جوداکن
باڤێنە جەم دو جیمان
عیشقێ کو ژێ پەیداکن
مەلا: حەفت خومێ تەژی بادە
د مەیکەدا قیدەمێ
ژ خوما کو مەی ئرادە

عیشق ڕهته جاما جەمێ
لەوحێ لێ نوون و سادە
لەو فەیزێ دا قەلەمێ
فەقێ: ساقی ژ خەمرا ئەزەلێ
نوون و قەلەم ژێ ئەفراندن
دارێت لەوحا ئەووەلێ
ڕزق و نەسیب قەددراندن
ئەو بوو موراد مەسئەلێ
نەقشێ مەجاز سەوواندن
مەلا: نەقشێ مەجاز تلسمە
مەزهەر ژ ڕەنگ میرئاتێ
سوورەت ل بال مە ئیسمە
مەعنا ب تەجەللاتێ
حەرفێن د نوورین جیسمە
کاف هایە د ئایاتێ
فەقێ: کاف هایە ئیسمێ کوورە
توغرایە د تەنزیلێ
ب جیسمی کووهێ توورە
ئیجماله د تەفسیلێ
جەمال ژ عەینی نوورە
کەوکەبە د قەندیلێ

ئینجا دێنە سەر «وێنە» و «جوانیی ڕاستەقینە». جوانیی ڕاستەقینە لە هەموو وێنەیێکدا دەبینن، بەڵام وەکو هەموو سۆفییێک سەریان لێ دەشێوێ، دەکەونە بیابانی بێ پایان، ناچار پەنا دەبەنە بەر کردگار کە کارگەری هەموو شتێکە و خاوەنی هەموو شتێکیشە.

مەلا: کەوکەبە دێم بەشەرە
نوورەکە مونەززەه تێ
چ حوسنەک موسەووەرە
ئیسمەکە ژ (الله) تێ

یەقین ب خوە مەزهەرە
چەرخەکە سەد حەرگەه تێ
فەقێ: خەرگەه ب من حیجابە
ستار دکت جەمالێ
عەورێ ڕەش و نیقابە
ل بەر وەجهێ هیلالێ
پەروانە لەو د عەزابە
مەحجووبە ژ شەمالێ
مەلا: شەمال تەعینی نوورە
شەفەق کو لێ ستار تێ
پەروانە بێ دەستوورە
ل چەرخی سەمادار تێ
حەیران سیڕڕا غەفوورە
ل جانفیدایێ یار تێ
فەقێ: یارێ حەقیقی خالیقە
چێن جانفیدا داڤێ کەڤێن
ڕاست و دروست و سادیقە
چ ڕەنگ ب شوونارێ کەڤێن
قەنج و لەتیف و لائیقە
د باغێ ئیرەمدا ڤێککەڤێن
مەلا: باغێ ژ نوو وەرق لێ
یار دێ ل وی زوهوور بت
سپێدە یا شەفەق لێ
مەزهەر ژ عەینی نوور بت
پرتەو ژ حوسنا حەق لێ
دا عەکس بێ قوسوور بت
فەقێ: عەکسێ ژ حەق دبینین
لە دۆر وەجهێ مەحبووبان

ل حالەکێ نامینین
ژ سیرڕا وان مەتلووبان
گەھ دنالین گەھ دخوینین
دوورین ژ وەسلا خووبان
مەلا: فەریاد ژ دەستێ فەرقێ
د دوورین ژ سولتانان
تیرە ژ لەونێ بەرقێ
هەیبەتا وان خاقانان
ڕۆژە هاتیە شەرقێ
دنالین ژ کۆڤانان
فەقێ: کۆڤانێن میهرداران
بێ حەدد و بێ ئژمارن
تیرێن د وان هەساران
سەد جاران سەد هەزاران
خەدەنگێن وان نوو باران
نهین و خەف دبارن
مەلا: نهین دل د ڕەشینن
تیرێن ژ سیاه گووشان
دو میر ب غەزەب دکشینن
ل قەتلا مە بێ هووشان
ژ قاف و واو و سینن
خەدەنگێن ئەسوەد پووشان
فەقێ: دوو نوون د سیەھ ڕەنگن
وان سەر ل مە دکێشان
دەربێن د وان خەدەنگن
ل قەلبێ مە دەروێشان
عاشق ژ دەست ب هەنگن
ز داغ و زەجر و ئێشان

مەلا: داغین مە پوڕ د کولن
خەبەر ژێ نایێ گۆتن
یەنگییان چەرب ل دلن
هناڤ ژ بەر دسۆتن
کەمەندار ڕەش قاتیلن
گەز مە ل دل ب جۆتن
فەقێ: گەزمێن عەین و سادان
ب ئیشارەت ڕەمز و سڕن
کشاندن گۆشە بادان
مەحبووب د تیژ ئاوڕن
تیرێ د وان جەللادان
باتین د دل دفڕن

ئەوجا هەوڵی ئەوە دەدەن گێتیی نهێنی لە هەستی دڵ دەبینرێ لەگەڵ گێتیی ئاشکرا کە بەچاو دەبینرێ لە یەکتری نزیک بکەنەوە، جا ئەمە ئەگەر لە پەیکەری «پەری» و «دلبەر»دا ببینن بەلای هەردوو شاعیرەوە «نهێنی» و «ئاشکرا»، «پەری» و «دلبەر» هەموویان دەبن بەیەک «شت»:

مەلا: ئاوڕێن چۆتێ بەلەک
بەرقەکە ژ سەماواتێ
خورشیدە چەرخا فەلەک
هاتیە نێڤ میرئاتێ
ئینسانە ب سووڕەت مەلەک
یان حوورە د جەنناتێ
فەقێ: حووری کو تێک جەمابن
پەری هەم د وێ گاڤێ
هەمو ژ ڕەنگ چرابن
تێزیکی شەمس و تاڤێ
ژ شەرما خویا نابن
ژ حوسناوێ گولباڤێ
مەلا: وان شەرمە ژ دێمێ زەری

عەقرەبان دەرب ل دل دان
خورشید ماه و موشتەری
پێرۆ د موقابیل دان
ئینسە ب شەکلێ پەری
یان حووره سیفەت ویلدان
فەقێ: پێرۆ یەقین کو خالن
د عیقدا سورەییایێ
دو ڕۆژ و دو هیلالن
ل دێمی وێ لەیلایێ
بێ وەسف و بێ میسالن
د رەمزا شەکەر خایێ
مەلا: ب ڕەمز و گوفت و سوران
نەباتێ ئەو درێژن
عیشوەیێن لەعل و دەوران
لوئلوء شەکەر ب هێژن
خەدەنگێن د ئاوران
عاشقان د برێژن
فەقێ: عاشقێن لەب و لێڤان
شاباشە ژ خودێ را
سەلوا و بەه و سێڤان
بەلچم ژ زیڤ و زێرا
حەرامن خەوێد شێڤان
ل کەسێ موحبەت ڤێرا
مەلا: کەسێ کو یەک دڤێتن
سوهتیە ب ئولفەتێ
شەڤان کوو وی خەو تێتن
ژ تیرا مەحەببەتێ
عاشق ل پەی وی تێتن

ژ جەزب و ژ فورقەتێ
فەقێ: فیراق تێک حرقەته
بەعیدە ژ خەیالێ
توو تاکە ب زەحمەته
بولبول ژ بەر جەمالێ
گۆیین خەو قەت ناکەته
کو دووره ژ ویسالێ

مەسەله بەلای هەردوو شاعیرەوە گەیشتنە بەیەکتری (ویسال = وصال). پەپوولە ناسووتێ بەڵکو لەپاش سووتان دەگاتە ژیانی جاویدانی.

مەلا: زەحمەت ب من ویساله
عاشق ژ بەر جەزبەیێ
لەو تێت ب دەرد و حاله
ژ بەرقا شەعشەعەیێ
دەما کو تێت شەماله
نەزەر دا پەروانەیێ
فەقێ: پەروانە لەو دمرت
خوەش نینە ئەو ب ژینێ
زەعیفە خوە ناگرت
تیژە بەرقا ئەڤینێ
ب پەردێ ناسەبرت
پەرده کەمالا دینێ
مەلا: پەروانە لەو سۆژی
ژ لەمعەیا جەزبا تێ
فیداکرن عومر و ژی
د کەشفا سەبەحاتێ
کو دا ژ نووڤە ڤەژی
باقی بت د حەیاتێ
فەقێ: حەیات ب من هەر وەسله

دولات گەر بن لاتەک
موراد ب خوە هەر ئەسلە
تێکدا ببنە سیفاتەک
ژ هەڤ ئێک نینە فەسلە
واحید بمینت زاتەک
مەلا: واحید زاتەکی فەردە
تەجەللا ددا سیفاتان
ل عەینی دل نەزەر دە
ل جوملەی تەعیناتان
تەوەهوم بوویە پەردە
ب ئیسمێ بوت ولاتان

لە پاشانا هەردوو شاعیر لە دیالۆجە شیعرییەکەیاندا دێنە سەر پێداهەڵدانی دیمەنی شێخ و مورید و پیر و سۆفی و دەروێشان، وێنەییێکی خەیاڵاوی و ئەفسانەیی ڕۆمانتیکییانە دەگرن لە کۆڕی نهێنیی مەی نۆشانی خوداییدا.

فەقێ: لات سوورەتەکی حەقە
ژ ئەسمائێن حەقانی
ل بال من موحەققەقە
د نێف کەشفا سوبحانی
لاهووتە هەر موتلەقە
د ناسووتا ئینسانی
مەلا: ئینسان ب من ناسووتە
گەوهەر د نێڤ سەدەفێ
عالەما جەبەڕووتە
شەمسە هاتی شەرەفێ
تەنەززول ژ لاهووتە
مەحبووبە جام د کەفێ
فەقێ: کەفا کو کووز و تاس تێ
نازک و سپی زەندن

جاما کو مەیا خاس تێ
بنێرن تالیب چەندن
ڤەخۆن ژ دەستێ ڕاستێ
ب مەدحان مەحبووب خوەندن

ئەم دوو شاعیرەش وەکو هەموو شاعیرانی دیکەمان نایانەوێ لە ڕاست چیرۆکی هەمیشەیی «گوڵ و بلبل» یا «پەپوولە و چرا»ی گێتی چاو بنووقێنن، هەروەها گوڵزاریش لەبیر ناکەن چونکە نیشتمانی بلبلە و وێنەی بەهەشتی جاویدانییە لەسەر ڕووی زەویی ئێمە با نەمریش نەبێ.

مەلا: وەسفێن د مەحبووبان
ل داغێن کو ل حەیاتن
قووتە ژ بۆ قولووبان
گولاڤ قەند و نەباتن
ژ نەغما مەدحا خووبان
عاشق ب جەزبە هاتن
فەقێ: عاشق ب وەسف و مەدحان
د فیراقێ سەببری
نەسیم بێت ژ وان تەرحان
بولبول خوەهێ بگری
خوون دێ دەربت ژ جەرحان
ب داغێن کول بمری
مەلا: بولبولێ وێ گولشەنێ
ژ ئەزەل ئەو د بێژن
حەتتا ئەبەد ژ مەعدەنێ
گەوهەراندا بڕێژن
حەرفەک ژ وەسفان تەنێ
عالەم تێک ناپەڕێژن
فەقێ: جەماکن تێک عالەمێ
هەموان ب ئوستادکن
حەرفەک لەوحێ قیدەمێ